

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ
ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

<https://doi.org/10.46630/bs.1.2025>

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој

Година XII, број 1

Главни и одговорни уредник
Љубиша Митровић, професор емеритус

Уредници
Ема Миљковић Бојанић (историја и култура)
Милорад Божић (регионални развој и сарадња)
Драган Тодоровић (друштвена питања и социологија)

Секретар редакције
Ивана Божић Миљковић

Редакција
Зоран Арачки, Ненад Благојевић, Вихрен Бузов (Бугарска), Данијела
Гавриловић, Зоран Димић, Златко Жоглев (Македонија), Ана
Коцић, Александар Лучинеску (Румунија), Јордана Марковић,
Божо Милошевић, Весна Милтојевић, Борис Попиванов (Бугарска),
Данијела Поповић, Иван Цветановић, Урош Шуваковић

Савет
Председник: Горан Максимовић
Чланови: Невил С. Арачиге Дон (САД), Јован Базић, Никола
Божиловић, Вјекослав Бутиган, Зоран Видојевић, Срђан Вукадиновић
(Црна Гора), Владимир Вулетић, Николај Генов (Немачка), Петре
Георгиевски (Македонија), Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Жунић,
Ђокица Јовановић, Вјеран Катунарић (Хрватска), Јонут Којокару
(Румунија), Брацо Ковачевић (Босна и Херцеговина), Мирјана
Крстовић, Тодор Кулић, Горан Максимовић (председник Савета),
Љубинко Милосављевић, Петар-Емил Митев (Бугарска), Љубиша
Митровић, Павел Ољхов (Русија), Думитру Отовеску (Румунија),
Миливоје Павловић, Васил Проданов (Бугарска), Александар
Растовић, Предраг Симић, Драгана Стјепановић Захаријевић, Дарко
Танасковић, Синиша Таталовић (Хрватска), Абидин Темизер (Турска),
Сергеј Флере, Хараламбос Цекерис (Грчка), Иван Цвитковић (Босна и
Херцеговина), Валентин Шаленко (Русија)

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Година XII/1

Ниш 2025.

BALKAN SYNTHESES

Journal for social issues, culture and regional development

Vol. XII, Number 1

Editor-in-Chief

Ljubiša Mitrović, Professor Emeritus

Editors

Ema Miljković Bojanić (history and culture)

Milorad Božić (regional development and cooperation)

Dragan Todorović (social issues and sociology)

Technical Secretary

Ivana Božić Miljković

Editorial Staff

Zoran Aracki, Nenad Blagojević, Vihren Bouzov (Bulgaria), Danijela Gavrilović, Zoran Dimić, Zlatko Žoglev (Makedonija), Ana Kocić, Alexandar Luchinescu (Romania), Jordana Marković, Božo Milošević, Vesna Miltojević, Boris Popivanov (Bulgaria), Danijela Popović, Ivan Cvetanović, Uroš Šuvaković

Council

President: Goran Maksimović

Members: Neville S. Arachchige Don (USA), Jovan Bazić, Nikola Božilović, Vjekoslav Butigan, Zoran Vidojević, Srđan Vukadinović (Montenegro), Vladimir Vuletić, Nikolai Genov (Germany), Petre Georgievski (Macedonia), Dragoljub B. Đorđević, Dragan Žunić, Đokica Jovanović, Vjeran Katunarić (Croatia), Ionut Cojocar (Romania), Braco Kovačević (Bosnia and Herzegovina), Mirjana Kristović, Todor Kuljić, Goran Maksimović (President of Council), Ljubinko Milosavljević, Petar-Emil Mitev (Bulgaria), Ljubiša Mitrović, Pavel Olhov (Russia), Dumitru Otovescu (Romania), Milivoje Pavlović, Vasil Prodanov (Bulgaria), Aleksandar Rastović, Predrag Simić, Dragana Stjepanović Zaharijevski, Darko Tanasković, Siniša Tatalović (Croatia), Abidin Temizer (Turkey), Sergej Flere (Slovenia), Charalambos Tzekeris (Grčka), Ivan Cvitković (Bosnia and Herzegovina), Valentin Shalenko (Russia)

University of Niš
Faculty of Philosophy

BALKAN SYNTHESES

JOURNAL FOR SOCIAL ISSUES, CULTURE
AND REGIONAL DEVELOPMENT

Vol. XII, Number 1

Niš 2025.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	9
Драган Петровић УКРАЈИНСКИ КОНФЛИКТ, НАСТАВАК СУКОБА ИЛИ РЕШЕЊЕ?	13
Andrej Stojanović JEDNA ZASTAVA, DVE SRBIJE: ZASTAVA KAO TOTEM I NACIONALNI MI	33
Војислав Живковић ДВОБОЛИ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ	49
Ратомир Д. Антоновић МОДЕЛИ САВРЕМЕНОГ ОБРАЗОВАЊА И КАЗНЕНЕ МЕРЕ У ОБРАЗОВАЊУ	61

Већ смо у првом броју новог часописа *Балканске синтезе* јасно истакли програмску визију и функцију да буде истински духовни светионик и умни телескоп у осветљавању како прошлости, тако и откривања нових балканских развојних перспектива у борби за праведнији и солидарнији Балкан. Полазећи од тога да овај часопис израз потребе грађења мултикултурног дијалога нових генерација и њихове спремности да граде нове мостове преко балканске реке, која је у прошлости често била крвава и на историјским раскршћима немилосрдно пустошила његово тло односећи у вртлог историје људе, народе и културе. Имајући у виду све те трагичне несреће и трауме из прошлости сматрали смо да је време за ново окупљање балканских елита и народа. Не за рат, већ за мир и развој, како би овај геопростор, разноврсношћу својих култура и стваралачком снагом својих кадрова, изнова богатио ризницу човечанства на његовом мукотрпном путу ка освајању нових хоризоната слободе и хуманизма. У том смислу, очекивали смо да ће часопис окупити око себе бројне врле истраживаче различитог профила, пријатеље Балкана и хуманисте, који ће својим прилозима, идејама, иницијативама, подстицати демократску, критичку и хуманистичку мисао, у служби развијања самосвести и „буђење историје“ и реафирмисати нов смисао лозинке „Балкан, балканским народима“ у савременој ери, те да ће, као такав, наћи одзив у младој генерацији, којој припада улога креатора савремености и будућности.

Историјско искуство нам говори да је Балкан, као регион раскршћа између различитих цивилизација и народа, имао бурну историју натопљену крвљу ратника и сузама тежака и робова, поданика и побуњеника. Тим „вишковима историје“, нажалост, највише је био оптерећен дуги двадесети век: подсећамо на балканске ратове и два велика светска рата, као и задњу деценију овог века која је била у знаку распада Југославије и НАТО агресије на СРЈ (1999). На простору Југославије и Балкана у овом дугом и трагичном веку и времену смрти и зла погинуло је преко 10 милиона становника, од тога највише на простору СФРЈ и Србије. Ови ратови оставили су бројне трагове разарања и трагичне последице у колективном памћењу и геокултури народа и држава на овом простору, али и у микроструктурама: породицама, генерацијама и крајевима.

Управо поучени тим наслеђем прошлости и изражавајући дух нове генерације да се само дијалогом и сарадњом могу градити нови мостови повезивања, како би се превладале авети прошлости и досегли нови хоризонти борбе за бољу будућност народа на Балкану и долазећих генерација, интелектуалци са Балкана окупљени око Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, покренули су 2014. године иницијативу за формирање новог часописа *Балканске синтезе*.

Иницијативну групу за формирање овог часописа чинили су: Љубиша Митровић, Зоран Видојевић и Милорад Божић (из Србије), Петре Георгијевски и Златко Жоглев (из Македоније) и Петар-Емил Митев и Вихрен Бузов (из Бугарске). Њима се придружио велики број интелектуалаца са простора Балкана и шире. Њихова имена налазе се у саставу међународног програмског савета и редакције часописа. Програмску платформу у којој је садржана визија и мисија часописа написао је проф. др Љубиша Митровић, као дугогодишњи руководиолац бројних научно-истраживачких пројеката: о регионалној културној сарадњи на Балкану, културним и етничким односима и њиховој трансформацији у контексту процеса регионалних и европских интеграција; о геокултури Балкана и изградњи дијалога култура и цивилизација и културе мира на овом геопростору; о односима традиције и модернизације у процесима транзиције на Балкану... У свим овим пројектима у фокусу су кључни проблеми, развојни и егзистенцијални, балканских народа и друштава, али и трагање за изградњом визије могуће будућности.

Ову иницијативу прихватили су и бројни интелектуалци са Балкана, али и из других земаља и континената. Захваљујемо ондашњем деканату Филозофског факултета, на челу са професором Гораном Максимовићем, као и Наставно-научном већу Филозофског факултета који су донели одлуку о покретању часописа са оваквом програмском визијом и мисијом.

Од 2014. до данас објављено је 20 бројева часописа. Часопис је до 2021. излазио као троброј, а након тога као двоброј. Најпре су доминирали тематски блокови, а потом садржаји мешовитог типа. У њему су радове објављивали аутори из земље и иностранства на различитим језицима, док су садржаји и резимеи били на српском, енглеском и руском језику. Првих шест година излагања часописа било је у знаку успона и доминације тематских бројева (број 1 - Историја, култура сећања и геокултура идентитета на Балкану – употреба и злоупотреба прошлости; број 2 – Први светски рат и његове последице по балканске народе; број 3 – Од балканског савеза ка партнерству за мир, развој и интеграцију балканских народа; број 4 – Регионална сарадња на Балкану – економски развој и структурне промене; број 5 - Универзитет и друштвене промене на Балкану; број 6 – Култура и језик; број 7 – Национални и регионални идентитет; број 8 – Критичко мишљење и савремено универзитетско образовање; број 9 – Глобални и регионалне импликације сукоба у Украјини). Потом је почео да опада ентузијазам, како у погледу тематских бројева, тако и броја ауторских прилога. Отуда је редакција одлучила да часопис излази два пута годишње.

Овакву плиму и осеку у погледу прилога чланака и ауторских ангажмана, могли бисмо објаснити у контексту разматрања различитих детерминанти: духом времена, стањем и тенденцијама у академској заједници Балкана, утицајем болоњских стандарда у погледу вредновања и бодовања ауторских прилога и дејством других фактора.

Време је за нове истраживачке и уређивачке иницијативе, како би се превладао застој, умор и обновила иновативна садржајност часописа и продужио његов креативни живот као интелектуалног светлоника и његова улога „сигналног светла“, у бурдијевском схватању критичке мисли и њене мисије у прометејском буђењу јавности, улоге перманентног жарача – будног ока ума и афирмације филозофије критичког усправног хода у служби науке, одрживог прогреса и афирмације регионалне сарадње балканских народа одрживог развоја, еманципације и солидарности човечанства

Нека му је срећан лет и у наредним деценијама на ползи интереса и развоја науке, културе мира и промоције вредности еманципаторске идеје „Балкан, балканским народима“

Са колегијалном захвалношћу свим ауторима на досадашњој сарадњи и позивом на даље интелектуално дружење и остваривање научне и културе мисије *Балканских синтеза*,

др Љубиша Митровић, професор емеритус,
главни и одговорни уредник

УКРАЈИНСКИ КОНФЛИКТ, НАСТАВАК СУКОБА ИЛИ РЕШЕЊЕ?

Резиме

У раду се посматра оружани сукоб у Украјини, који има своје корене у украјинској кризи, која траје још од 2014. године, па и раније. Поред тога, оружани сукоб у Украјини који је започео фебруара 2022. године, и још траје, се одвија у амбијенту прерастања светског поретка ка мултиполаризму. У раду се даје преглед фаза оружаног сукоба у Украјини, где после три године борби, руска страна има иницијативу, и заузела је Југоисток земље. Украјина захваљујући и западној помоћи, још увек држи линије фронта и уз огромне тешкоће, функционише као држава. Долазак Трампа на чело САД, наговештава озбиљне промене у америчким односима према украјинском сукобу, укључујући и битно смањење помоћи Украјини за даље вођење рата. Наговештава се могућност прекида сукоба и постизања споразума. Земље ЕУ, уз извесне изузетке, показују спремност да и даље помажу Украјину. Русија показује стабилност, унутрашњу и капацитете за вођење сукоба. Са друге стране постоји велика удаљеност у ставовима око окончања сукоба, између званичних Кијева и Москве.

Кључне речи: оружани сукоб Русија-Украјина, идентитетска подељеност Украјине, специјална војна операција, САД, Бајден, Трамп, Кина, Зеленски, ЕУ.

УКРАЈИНСКИ КОНФЛИКТ

Оружани сукоб у Украјини, траје већ пуне три године. Овај сукоб се одвија у амбијенту епохе одвијања процеса преласка светског поретка од монополарног ка мултиполарном. Како је управо Руска федерација, један од носилаца мултиполарног светског поретка, сукоб у Украјини има и шире геополитичко, и чак планетарно значење.

Отуда се украјински конфликт може посматрати, као изузетно значајан и вишедимензионалан. Са једне стране то је судар једне од сила носилаца мултиполаризма (Русије), где се у прокси сукобу са друге стране не налази само Украјина, већ и сви водећи светски центри моћи носиоци монополаризма (САД, НАТО, па и ЕУ). Мултиполарни светски поредак се развија последњих пар деценија, паралелно са остацима тежњи монополарног поретка да тај процес успоре (потпуни прелазак на мултиполаризам).

Друга димензија украјинског конфликта, је сам значај Украјине, који је у геополитичком смислу огроман. Украјина кроз историју није постојала као независна суверена држава. Средњовековна Кијев-

¹ drdraganpetrovic83@gmail.com

ска Русија, је била колевка руске државе, све до најезде Монголо-Татара средином XIII века. Стицајем околности, простор Белорусије и највећег дела Украјине долази у посед Пољско-Литванске монархије. Од средине XVII источна Украјина са Кијевом је поново у саставу царске Русије, а током XVIII века и њени остали делови (сем Галиције) су укључени у њен састав. Бољшевици долазе на идеју о формирању три нације од руског национала, па тако у оквиру СССР Украјина постаје савезна република.

Савезна република Украјина у оквиру СССР је формирана преваходно од крила руског националног бића Малоруса, али и од других руских историјских области (Новорусије). Посебан случај је на крајњем северозападу, где је у састав СССР и федералне републике Украјине ушла од 1939 већински унијатска Галиција, са посебним словенским идентитетом и нешто друкчијим наречјем, као последица вишевековног бивствовања ове области (историјска Црвена Русија) у пољској и аустријској држави. Различитост по погледу идентитета, историјског сећања, религије, језика и регионалних интереса у Украјини након распада СССР и добијања независности су се каналисале изборима и парламентаризмом. То је функционисало уз одређене кризе и напетости све до 2014. године, када је дошло до вишедимензионалних промена у Украјини. Трећи пут за десет година (2004. и 2007), је сумњивим разлозима одузета власт проруским владама и председнику, само што је након уличног пуча 2014. дошло до дубоке кризе, оружаних сукоба, сецесије Крима и области на југоистоку (делова Доњецке и Луганске административних области).

И у претходном периоду већинска политика Југоистока представљена у Партији региона као најјачој политичкој странци у земљи и Компартији, је у два наврата тешко оштећена. Први пут је то било у тзв. «наранџастој револуцији» крајем 2004, а други пут пролећа 2007, када је председник државе Јушченко (који је претходно сумњиво дошао на власт у «наранџастој револуцији»), распустио парламент и владу Јануковича коју су чиниле Партија региона и Компартија и на веома контрадикторан начин заказао нове изборе на јесен. Након тих избора за само два посланика више, две странке западноукрајинске концепције Блок Јулије Тимошенко и Наша Украјина формираће владу, а две проруске странке Партија региона и Компартија одлазе у опозицију.

Након преврата 21 фебруара 2014. и велике кризе која се потом развила, укључујући оружане сукобе, фебруара 2015 је потписан Минск 2. Украјина након тога није више била она претходна, из више разлога. Прво Крим и део области Луганска и Доњецка нису реално више у њеном саставу. Друго приближна изједначеност у бирачком телу је битно измењена на штету проруског бирачког тела. Овоме треба додати фактичку забрану Компартије и Партије региона те вишеструк притисак на проруско бирачко тело (Петровић и Буквић, 2019: 174).

У цивилизацијском и геополитичком смислу она је подељена држава, што је константовао и Семјуел Хантингтон у свом знаменитом делу *Сукоб цивилизација*. Историјске, културне и геополитичке

околности су утицале да постоји разлика у идентитету по регијама, различити дијалекти матерњих језика и религијско одређење. До фебруарског преврата 2014. године, плурализам је утицао да се каналишу путем избора за институције система разлике и интереси регија и идентитетске. Збигњев Бжежински истиче у својој књизи Велика шаховска табла, да је за Америку важна консолидација суверене Украјине, која се у међувремену редефинисала као средњеевропска држава која делује у правцу тешње интеграције са Европом, важна је одредница такве политике, једнако као потицање ближих односа с стратегијски важним државама као што су Азербејџан и Узбекистан. Империја без Украјине значила би „азијатизацију” Русије с временом и њено удаљавање од Европе. „Најважније је да Русија јасно и недвосмислено прихвати независну егзистенцију Украјине, њених граница и њеног самосвојног националног идентитета”, потенцирао је Бжежински. Пошто се ЕУ и НАТО шире, Украјина ће вероватно бити у позицији да изабере да ли она жели да буде део неке од ових организација. У том смислу „није исувише рано за Запад - док и даље буде јачао своје економске и безбедносне везе са Кијевом - да почне да указује на то да је деценија од 2005. до 2015. године разуман временски оквир за почетак украјинског постепеног укључивања, чиме би се смањио ризик од страха Украјинаца да ће европска експанзија бити заустављена на пољско-украјинским границама” (Бжежински, 2003: 115).

Украјина, нов и врло важан простор на евроазијској „шаховској табли” по Бжежинском, има све особине геополитичког стожера, с обзиром да сама чињеница њеног постојања као самосталне државе помаже у трансформацији Русије. Међутим, уколико би Москва успела да врати контролу над Украјином, са њеним бројним становништвом, знатним природним богатствима и излазом на Црно Море, Русија би аутоматски поновно стекла све што јој је потребно за стварање снажне империјалне државе, обухватајући Европу и Азију. У том је погледу Украјина била од критичне важности, наводи Бжежински. Растућа америчка жеља за давањем највишег нивоа приоритета америчко-украјинским односима и помагањем одржавања новостечене националне слободе, доживљена је у Москви – чак и од прозападних снага – као политика непосредно усмерена против виталног руског интереса за евентуалним враћањем Украјине под заједнички „крив”.

ОРУЖАНИ СУКОБ У УКРАЈИНИ КОЈИ ЈЕ ОДПОЧЕО ФЕБРУАРА 2022. ГОДИНЕ

Русија је ушла у сукоб као друга војно планетарна сила, која чак у неким доменима наоружања и организације војске, има предност у односу на водеће САД. Са друге стране Украјина је велика земља са значајним бројем становника, али економски и војно битно инфериорнија у односу на Русију. Колосална и разноврсна помоћ земаља НАТО и у целини Запада, Украјини, читаво време трајања сукоба, усложњава овај сукоб. Такође, Русија није прогласила ратно стање, већ само Специјалну војну операцију, што у пракси значи да шаље на украјински фронт

само део професионалне војске и тзв. уговораца. Такав приступ Русији омогућава да младићи на редовном служењу војног рока се не шаљу на фронт. Такође не дирају се ни резервисти, односно пар десетина милиона мушкараца, који су раније служили војни рок и спадају у резерву.² Овакав приступ политичког руководства Русије, је да се помаже на унутрашњем плану очување друштвене и политичке стабилности. Између осталог издржава се лакше притисак санкција и рад привреде. Иако су извесно санкције оштетиле руску привреду, управо у периоду трајања сукоба у Украјини, Русија по показатељима Светске банке, по параметру друштвеног бруто производа куповне моћи, избија на четврто место у свету, претигавши у том правцу прво Немачку, а потом и Јапан.

Главну подршку влади у Кијеву на челу са Зеленским, у ове три године, представљао је тзв. Колективни Запад. Наиме готово све западне државе су прихватиле главну хипотезу о избијању рата у Украјини, по којима је наводно Русија главни, или чак једини кривац за отпочињање оружаног сукоба. На основу тога су западне земље увеле санкције Русији и давале вишеструку помоћ Украјини, без које она не би могла да издржи тежину сукоба. Међутим, постоји и друга проблематична хипотеза на Западу о украјинском сукобу, а то је да наводно Украјина уз западну помоћ може да победи Русију. Временом је постало јасно да Русија издржава наметнуте санкције, економски се релативно успешно држи, те задржава унутрашњу политичку и друштвену стабилност. Насупрот томе постаје јасно да украјинска страна уз сву западну и вишедимензионалну помоћ, полако али сигурно, губи на фронтима. Поред тога западноевропске државе тешко подносе овај режим деловања, јер трпе велике економске губитке због уведених санкција Русији, као и вишеструке помоћи које дају Украјини. Владе Француске, Италије, Немачке, су пале, управо највише због ових проблема. Међутим, тектонске промене у даљем вођењу рата представљају победа Доналда Трампа на изборима у САД, који има дијаметрално супротне концепције, не само о украјинском сукобу, већ и о унутрашњој и спољној политици. То већ током фебруара месеца 2025. постаје јасно читавом свету, да ће његов концепт се непосредно одразити на украјински сукоб, али и извесно преобликовање односа у свету. Између осталог и на смањење интензитета трансатлантског партнерства, према ЕУ, или макар према постојећем политичком врху који представља Унију и већину земаља чланица.

ФАЗЕ ОРУЖАНОГ СУКОБА У УКРАЈИНИ 2022-2025.

У самим ратним операцијама за ове три године у Украјини, постоје периоди, фазе, које ћемо овде евидентирати. Ово је сукоб у

² Из овог контингента тзв. пасивне резерве нико није мобилисан и послат на фронт. То се не односи у пуном смислу и на тзв. активну резерву, од које је део мобилисан по договору у јесен 2022. године. Активну резерву чини мањи део добровољаца протеклих деценија који су након служења војног рока, прихватили да уз стипендију, прихвате такав статус и иду чешће на војне вежбе и буду резервоар у случају сукоба, одакле би се могао попуњавати контингент војске у потенцијалним жариштима.

којем је било и извесних преокрета, преузимања иницијативе актера, или чешће умањивања, па повећавања предности руске стране. Иако за сада, постоје у медијима, аналитичким круговима, бројне анализе или чак и стручни радови, украјинског сукоба, прилично је тешко дати најпрецизније виђење намера Русије у првих неколико месеци сукоба. Са једне стране Русија је напала са недовољним бројем снага да би већ на самом почетку сукоба се упустила у озбиљну битку за Кијев. Отуда у вези почетне фазе сукоба постоје најмање две тезе. По првој, Русија је напала са делом трупа своје професионалне војске са циљем да изазове брзи крах режима Зеленског. То би подразумевало скроман отпор украјинских снага, превирања међу украјинском елитом, где би се издвојио проруски део спреман на споразум, или чак прелазак на руску страну. У сваком случају замену постојећег режима, који би вероватно био принуђен да се пребаци на западни део земље, вероватно Лавов и напусти Кијев. У овој хипотетичкој опцији, Руска војска је доживела неуспех јер није добила очекивану подршку дела украјинске елите, и са друге стране украјинска војска је била на висини задатка и уз све неуспехе, ипак је спречила заузимање Кијева.

Друга хипотеза је, да са тако недовољно бројчаним снагама, руска команда није ни могла да рачуна да ће уопште започети озбиљну битку за Кијев. Руске снаге су главни удар развиле на јужном правцу, где су се са мора и Крима искрцале на Херсонску и Запорошку област, овладале у највећем њиховим јужним делом, уз море, те пришле са леђа (са запада) и окружиле Мариупољ. Дошло је до повезивања територијално, на тај начин, читавог јужног и источног територија Југоистока под руском контролом, што је био наводно стратешки циљ читаве прве фазе руске акције. Дакле овде се приступ са севера кроз Черниговску, Сумску и Кијевску област, према престоници Кијеву, сматра демонстративним делом читаве првобитне инвазије.

У сваком случају интригантан је руско напуштање након преговора у Истанбулу читавог северног правца и концентрација већ формираног фронта на Југоистоку и заузимање опкољеног Мариупоља. Да ли је потпуно повлачење са северног правца резултат стратешког промишљања, повезано са хипотезом два, односно добровољан чин, или последица неуспеха опције један, односно резултат неуспеха првобитног плана ?! Да ли је чак повлачење са северног правца, везано за наводни уступак политичког руководства Русије везано за преговоре у Истанбулу, повукла своје снаге са северног правца, суочавајући се са изазовима дужег ратног сукоба, где је постојећи контингент војске био недовољан да се држе тако велики простори. Алтернатива је била стварање бројних нових снага у Специјалној операцији, до којих није било једноставно доћи у тако кратком року. Политичко руководство Русије је од почетка избегавало да прибегава мобилизацији резервиста, или слања на фронт младића који служе редован војни рок. Тек у следећим месецима, потребе за новим војницима на фронту ће се решавати системом уговораца. Веома је мала могућност да је руско руководство напустило северни правац (Чернигов, Кијевска област,

Сумска област), да би понудило добру вољу према кијевском руководству уочи преговора у Истанбулу почетком априла 2022. године. Реалније је да су се одлучили за скраћивање линија фронта и ампутацију северног правца, услед недостатка војника. Иницијатива коју је руска страна задржала све до краја лета те године на фронтovima (сада скраћеним напуштањем северног правца), због нерешавања питања замене и ојачавања постојећег контингента војске довела је почела да се губи. Долази до извесне кризе на фронтovima проузроковане мањком војске. То је искористила украјинска страна и на основу одличне обавештајне логистике коју је пружао технички НАТО преко сателита, ударила на најмање браћену Харковску област. Руска страна је дотле контролисала око трећине укупне територије Харковске области (источни део), те ју је готово у потпуности евакуисала практично без озбиљног отпора. Слично је било и по питању дела Хесонске области западно од Дњепра, укључујући и град Херсон, који су Руси тактички напустили. Ипак, током јесени 2022. године, када бележимо ова два за Русе неугодна тактичка повлачења и предају дела већ поседнуте територије, предузимају се два стратешка и далекосежна потеза. Први је организовани референдуми о припајању четири области у састав Руске федерације (већ од раније признати Доњецка и Луганска републике – области, и још две Запорошка и Херсонска области). Друга је делимичне мобилизације које се односе искључиво на део тзв. активне резерве. Ова прва одлука је учврстила територијална припајања на Југоистоку Русији, а ова друга привремено решила појачавања војске на фронту, а да при томе нису угрозили главне постулате Москве о извођењу искључиво Специјалне војне операције, а не и рата према Украјини. Наиме ова друга одлука је заштитила у пракси политичку одлуку да се ради друштвене и политичке стабилности не шаљу на фронт млади војници на одслужењу војног рока, и да се не дира у мобилизацију резервиста.

Ове две далекосежне одлуке руског политичког руководства, довеле су стратешки посматрано до могућности наставка вођења Специјалне војне операције са већ постављеним основама. Иако је још неразјашњено који су коначни циљеви руске војне интервенције у Украјини, након спроведених успешних референдума, становништву тих области је постало јасно да су део Руске федерације и то им је дало сигурност да неће бити напуштени од Москве. Друго, решено је на неки начин прилив војске на фронт у кратком року, а систем уговораца се показао макар као успешно средњорочно, а потенцијално и дугорочно решење. Након успешно спроведене операције повлачења руске војске и становништва из Херсона и западне стране ушћа Дњепра, стабилизovan је тако скраћен фронт, где је Дњепар као водена препрека штитио западни бок руских снага. Приспела војска и организовани радови фортификације, од стране генрала Суровикина, показали су се у следећем периоду кључни да издрже изазове сукоба. Током следећих месеци то се одразило на развој ситуације на фронту. Руске снаге су у сектору друге утврђене линије одбране у Донбасу, прво заузеле Соледар, а потом 20 маја и Бахмут, чиме је она пробије-

на. Међутим, тада долази до краткорочног заплета у вези побуне дела јединица Вагнер. Те јединице су се на челу са Пригожином, изузетно истицале у претходним борбама у Донбасу, па је то био шок за руску и међународну јавност. Како је ова кратка криза решена, долази до стабилизација прилика. Управо тада почиње дуго најављивана украјинска офанзива. Украјинска војска је ојачана додатним мобилизацијама и помоћи са Запада. Међутим ова офанзива није дала готово никакав резултат, што је веома важно за даљи развој ситуације на фронту. Крајем 2023. године руске снаге поново у позицији активне одбране преузимају лагану иницијативу. У децембру је пало утврђење Маринка, а потом велики успех у фебруару 2024. заузимање Авдејевке. То је важно утврђење које је затварало могућност продора западно од предграђа Доњецка. Његов пад је омогућио пробијање одбране украјинског фронта на том ширем правцу, који украјинске снаге нису могле да санирају. То је резултирало наставком даљих продора руске стране, све до данашњих дана (фебруар 2025), односно продори на том делу фронта довели су до битке за Покровск, и заузећа значјног дела територије. Између осталих успеха у ових годину дана, на западном боку овог сектора даљим напрецима обједињени су угљедарски, кураховски и неки други правци. Заузеће читавог западног бока Покровског фронта резултирало је освајањем Угљедара, Селдиова и Курахова, Новоселке и бројних другим места.

На осталим секторима дугачког фронта није било посебно великих напредака, где је значајно заузеће Торецка и битка за важно утврђено место Часов Јар, који је до сада око 80 % у руским рукама. Напретци су забележени на низу других праваца, али су имали тактички карактер (Купјанск, Лимански правац, Северск, Работино и др.).

Руска страна је у мају 2024 имала напад у Харковској области где је остварила тактичке продоре до Липаца и Волчанска, стиче се утисак тек толико да би смањила притисак на Белгородску област. Са друге стране у јесен те године украјинске снаге су извршиле дубљи продор у руску Курску област. Заузели су око 1200 км кв, а током следећих месеци руска страна је повратила близу две трећине ове територије. Међутим, курски цеп, груписан око насеља Суца, остао је до даљњег још увек у поседу украјинске стране, све до почетка марта. Руска војска је систематски потискивала украјинске снаге из курског цепа, у исто време га окружујући и са јужне стране, улазећи постепено у Сумску област и правећи полуокружење. Врхунац је настао осмог марта, када је група руских специјалаца преко гасних цеви ушла директно у Суцу, што је био почетак коначног сламања већ сада окружених украјинских снага у курском цепу.³

³ О ситуацији на фронту у украјинском сукобу у периоду 2022-2024, више у објављеним књигама пуковника Војске Србије Звездана Опачића (2024) и пуковника Стевице Карапанцина (2024). У оба случаја аутор овог рада је био рецензент и писац предговора.

МЕЂУНАРОДНА СИТУАЦИЈА И ОКОЛНОСТИ ВАН ЛИНИЈЕ ФРОНТА ВЕЗАНО ЗА СУКОБ У УКРАЈИНИ 2022-2025.

Када посматрамо околности ван саме линије фронта везано за украјински сукоб, ту је ситуација била веома сложена. Највећи успех украјинске стране је свакако чињеница, да је тзв. „колективни Запад“, прихватио (са минималним изузецима), концепцију администрације САД, да је Русија, главни, или чак једини кривац за отпочињање оружаног сукоба фебруара 2022. године. Увођење санкција Русији које су се временом проширивале, те вишеструка помоћ Украјини (војна, економска, политичка, медијска, дипломатска, збрињавање њених избеглица и др.), значајно су помогли Кијеву да уопште има могућност вођења наставка сукоба. Војна помоћ је била разноврсна, од слања наоружања и опреме, преко слања војних саветника, па и специјалаца, долазак у Украјину бројних плаћеника, коришћење сателитске и друге логистике. Економски Украјина је на различите начине добијала толико средстава, да је то све више издржавало становништво и земљу, пошто је ионако слаба привреда вишеструко трпела због ратних дејстава. Благи изузеци од овог правила солидарности владајућих структура западних земаља наративу подршке Украјини и осуде Русије, су власти у Мађарској (Виктор Орбан) и Словачке (Фицо). Са друге стране постоји снажна опозиција оваквој политици владајућих структура у низу земаља, где је најјача у самим САД (Трамп), Француској (врло широка и на десници и на левици, од Националног окупљања преко Меланшона, али и низа других политичара), Немачкој (Алтернатива за Немачку и др.). У неким земљама постоје поделе у владајућим структурама по овом питању. У Хрватској се рецимо председник државе Милановић не слаже са политиком владе и премијером Пленковићем око подршке Украјини, слично је у Бугарској и др.

Са друге стране велики успех међународни за Русију је што тзв. „колективног Запада“, остале земље света нису следиле такву политику. Углавном јој нису увеле санкције и задржале уобичајене дипломатске односе, али у највећем случају и пуну економску и ширу сарадњу. Неке од њих су продавале наоружање и опрему у међусобној размени, па и показале пријатељство према Русији. То се нарочито односи на чланице БРИКС, ШОС, потом Евроазијске економске уније, ОДКБ, Заједнице независних држава и др, где је и Русија члан и угледник (Петровић, 2022: 67-71). Ширење БРИКС 2023, на пет нових чланица, те улога домаћина у Казању 2024, најбоље о томе говоре.

Међутим, мишљења смо, да је Русија највеће успехе током ове специјалне војне операције, постигла управо на унутрашњем плану. Избегавање да се на фронт пошаљу младићи на одслужењу војног рока, као и да се не врши мобилизација резервиста (изузетак је део тзв. активне резерве октобра 2022.), помогло је, паралелно са низом других мера, да се задржи друштвена и политичка стабилност.⁴ Руска економија, која је свакако морала да да изванредан данак, вођењу спе-

⁴ О ситуацији у Русији од како је почео украјински сукоб, где је начелно задржана друштвена, економска и политичка стабилност више у Петровић 2023: 110-115).

цијалне војне операције, управо је по показатељима Светске банке по БДП бруто куповне моћи, избила на четврто место у свету, прстигавши Немачку, а потом и Јапан (прва је Кина, потом САД, па Индија).⁵

Са друге стране Украјина, је међу најсиромашнијим земљама у Европи постала (по глави становника, односно БДП пер capita), претходних година, што јасно показује да прелазак на прозападни курс не значи и привредни напредак. Током година сукоба, из земље је отишао велики број становника, тако да на територији коју контролише Кијев данас је значајно мањи број него раније. Пад стандарда, недостаци у енергетском сектору, последице мобилизације и ратних разарања, чине живот у остатку Украјине, веома тешким и потпуно зависним од западне вишеструке помоћи. Земља је такође и презадужена, и са вероватним смањењем територије, осуђена, чини се на привредно и друштвено таворење.

СИТУАЦИЈА НА ФРОНТУ ПОЧЕТКОМ МАРТА 2025. ГОДИНЕ

Паралелно са одпочињањем преговора између америчке и руске стране везано за украјински сукоб, изузетно важна позорница је стање на фронту. Руска страна има иницијативу на практично свим фронтovima. Украјинци још увек на појединим секторима имају могућности и снаге да покушају привремене тактичке противударе, али они имају кратак дах и скроман учинак. Са друге стране руска страна, упркос низу отежавајућих околности, попут ројева дронова, још увек снажној информационој логистици Украјинаца захваљујући сателитима и НАТО информацијама, те отежаним временским приликама, успева да постиже у континуитету напредке на низу делова фронта. Највећи притисак је на широком простору Покровска, који сада обухвата и лево и десно крило, од којих ово прво допире практично до границе Запорошке, а горњи крак Дњепропетровске административне области. Ово је и нафреквентнији део фронта, где руска страна још од краја 2023. године, постиже сталне напретке, чија кулминација је била фебруара 2024, када је заузета Авдејевка. Практично, потоњи успеси на овом правцу, су у највећем резултати ове велике победе и анулације најутврђенијег дела иначе веома утврђеног Донбаског фронта. Руска страна се припрема за напад на сами Покровск и Мирноград, док јој је северозападним краком омогућен већ сада улазак у Дњепропетровску област. На североистоку Покровског правца се такође отвара могућност исправке линије фронта и посед већег простора.

Поред Покровског правца, руска страна је нешто северније на фронту заузела Торецк и одатле покреће притисак ка Констатиновки. Како је још северније одатле Часов Јар пред падом, то се руској страни пружа могућност озбиљног притиска у перспективи ка Констатиновки. То би био удар са јужног правца, на последњу, трећу утврђену

⁵ World bank GDP (PPP) 2024; <https://www.worldbank.org/en/about/leadership/directors/eds23/brief/russia-was-classified-as-high-income-country> ; [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(PPP\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(PPP))

линију одбране у Донбасу (Констатиновка-Друшковка-Краматорск-Славјанск). Међутим, то није све управо се ова утврђена линија одбране угрожава потенцијално и са севера, где руска страна заузећем Јамполке, долази до Јампола и примиче се важном стратешком центру Красном Лиману. Читава ова операција на Лиманском правцу (неки га називају, читав овај простор фронта Јужнокупјански), доводи у све тежи положај читав сектор Северска. Северска избочина је последњи остатак, друге утврђене линије Украјинаца у Донбасу (падом Соле-дара јануара 2023 и потом Бахмута у мају исте те године, она је пробијена). Поред тога руска страна притиска и сам Северски правац, али ту напредак иде прилично споро. Тако се чини да би успех ка Красном Лиману, довео до постепеног повлачења из читаве Северске избочине, укључујући и сам град Северск. Приближавање ка Красном Лиману, угрожава такође непосредно сами Славјанск, односно трећу утврђену линију одбране у Донбасу, и то са севера. Тако руске снаге се постепено приближавају наступању директно ка Констатиновки, из правца Торезка, и посебно како се борбе за Часов Јар приводе крају, и одатле, дакле са чеоног правца. А са друге стране наступање ка Красном Лиману, отвара могућност приласку руских снага трећој утврђеној линији одбране и са севера (ка Славјанску). Све ово говори, да ће можда руске снаге главни удар врло брзо концентрисати можда не ка Покровску, већ ка Констатиновки, посебно ако Часов Јар убрзо падне. Међутим, остаје опција о што скоријем наступању ка Покровску, јер је и ту могући бенефит продора у Дњепропетровску област врло привлачан, посебно јер је тај део фронта мање утврђен.

Када је у питању курски џеп он је за Зеленског био посебно значајан, у наводној замисли „трговине“ са делом територија које руска страна држи на Југоистоку. Руска војска је систематски потискивала украјинске снаге из курског џепа, у исто време га окружујући и са јужне стране, улазећи постепено у Сумску област и правећи полуокружење. Врхунац је настао осмог марта, када је група руских специјалаца преко гасних цеви ушла директно у Суцу, што је био почетак коначног сламања већ сада окружених украјинских снага у курском џепу.

КАКВЕ СУ ПЕРСПЕКТИВЕ УКРАЈИНКО-РУСКОГ СУКОБА?

Руско руководство неће прихватити било какво ангажовање НАТО у Украјини и евентуално такав покушај декларисаће као подршку неонацизму, а самим тим и непријатељским чином. За предпоставити је да ће дипломатским путем, или комбиновано са економским фактором у односу на западне силе, покушати да уз истовремено интензивирање војне операције у Украјини, издејствује што повољнији исход сукоба у своју корист. Паралелно са тим избегаваће могућност избијања војног сукоба са НАТО. Уколико се не успе у овоме званична Москва ће бити принуђена да одустане од прокламованих циљева инвазије и примени резервни план који се односи на прихватање америчке опције конзервирања кризе „по корејско-кипарском моделу“, уз евентуалан максимум у тој опцији, а то су углавном четири области у

пуном територијалном опсегу (или макар део тога). Постоји и апокалиптичка алтернатива заоштравања сукоба, где би се укључила нека од западних земаља појединачно или у групи (те још увек ван колективног сукоба са НАТО). У овим опцијама је чак могућ сценарио употребе и тактичког нуклеарног оружја (на пример у западној Украјини). У случају најекстремнијем да се дође до сукоба са читавим НАТО то би могло угрозити опстанак света у облику какав је до сада постојао, што је врло мала могућност, али није потпуно хипотетички искључена. Стиче се утисак да је избор Трампа за председника САД, значајно умањило такве апокалиптичке сценарије. Утисак је да се са њим на челу у Вашингтону, јавља и трговачка могућност ширег договора око зона утицаја и интереса, што би у преговачкој позицији, вероватно помогло да се лакше нађе компромис и договор око украјинског сукоба.

У својој књизи о украјинском сукобу пуковник у пензији Звездан Опачић указује да ће без обзира на исход руско-украјинског рата, противречности између САД и Русије остати (Опачић, 2024: 177). Ова књига је објављена нешто пре избора Трампа за председника САД, па се са ове перспективе чини да су ипак повећане шансе за компромис.

Чини се и по ситуацији у спољној политици Русије, а и по начину вођења сукоба у Украјини, као да је руководство на челу са Путином, калкулисало око избора за новог председника САД. Политика Бајдена и тзв. „дубоке државе“, била је изузетно непопустљива према Русији по украјинском питању. Непопустљивост и кочперност Зеленског према рускојезичком становништву и Русима у Украјини, као и према Русији, потиче управо од избора Бајдена за председника САД, и тај гард се само временом повећавао, још од јесени 2020. године. Трамп је заоштравање ситуације у Украјини, и на релацији Кијев-Москва, што је еворлуирало у оружани сукоб критиковао, посебно политику Бајденове администрације. Након победе Трампа на америчким председничким изборима почетком новембра 2024, најављивана је нова политика око украјинског сукоба. Од 20 јануара 2025. Трамп преузима власт, и те најаве су се почеле обистињавати и за ширу јавност, када је 13 фебруара позвао Путина телефонским разговором. У око 90 минута тог разговора, тема је примарно била Украјина и шансе за постижање споразума. Пре тога је амерички министар одбране Пит Хегсет наговестио неколико важних одлука у вези америчке политике према Украјини. Указао је да САД не виде Украјину у НАТО и да су Украјинске границе из 2014 нереалан циљ. Такође и да Европа све више мора преузимати одговорност за издржавање Алијансе.⁶

Већ сутрадан је подпредседник САД Венс на Минхенском форуму, критиковао читаву претходну западну политику према Украјини, доводећи у питање основни постулат на Западу, да је Русија главни кривац за отпочињање сукоба. Напади на рускојезична права становништва Украјине, стварање нове цркве, као и низ других непопустљивих потеза су по њему, добрим делом изазвали сукоб. Са друге стране он је критиковао демократију у ЕУ коју је назвао

⁶ <https://oruzjeonline.com/2025/02/13/novi-sef-pentagona-ukrajinske-granice-iz-2014-godine-su-nerealan-cilj-clanstvo-u-nato-u-nije-resenje/>

слабом, дајући пример поништавања председничких избора у Румунији.⁷ Трамп, Венс, Маск, Хегсет и други водећи представници нове америчке власти у својим наступима, траже од земаља ЕУ да драстично повећају своја новчана издавања за НАТО, од око 2 % БДП, на чак 5 % и на тај начин растерете амерички буџет.⁸ Паралелно са увођењем високих царина за производе из ЕУ, то битно угрожава саме темеље америчко-ЕУ односа. Томе треба додати и релативизацију улоге НАТО. Посебно је за власт у Украјини и проукрајинске лобисте у ЕУ трагично, што се америчка нова администрација односи према украјинском питању са врло мало наклоности. Жели се постићи компромис са Москвом, практично заобилазећи улогу и захтеве украјинског руководства, али и ЕУ. Венсово излагање на Минхенском безбедносном форуму, такође је било шокантно за светску јавност, а врло непријатно за ЕУ и Украјину. Потоњи састанак у Ријад у америчке и руске делегације, отвара врата могућности билатералног споразума између две силе, по више питања, укључујући и украјински проблем. У сваком случају то представља свакако отопљавање односа већ, са тенденцијама даљег унапређења.

Трамп је у својим наступима указивао да је он био на челу САД, да до сукоба оружаног не би ни дошло. То је сасвим један други приступ ка два основна постулата односа тзв. „колективног Запада“ према украјинском сукобу. Први постулат је да је наводно Русија и Руси, главни, или чак једини кривци за одпочињање оружаног сукоба. На основу те (нетачне) хипотезе, земље ЕУ су увеле санкције Русији, помагале на сваки начин Украјину током, већ трогодишњег сукоба. Други постулат је, да наводно Украјина уз западну разноврсну помоћ може да војно победи Русију. Ово је такође нереална хипотеза, имајући у обзир и то да се Руска федерација бори само са делом професионалне војске и задржава организацију друштва и државе да је то само Специјална војна операција у Украјини.

Шта мотивише Трампа на фундаменталну измену до тадашње америчке званичне политике према украјинском проблему. Трамп је на унутрашњем плану суочен са озбиљним проблемима у функционисању америчке привреде, социјалним питањима, мигрантском притиску. Протекле деценије су учиниле озбиљну деиндустријализацију америчке привреде. Она се добрим делом иселила у треће земље, руковођена интересом јефтиније радне снаге, мањих еколошких стандарда и плаћања пореза. Један од најважнијих проблема функционисања америчког друштва су енормне социјалне разлике, које се даљом применом неолибералног економско-социјалног модела чак повећавају. Известан пад богатства Америке, ковид криза и др, највише је погодило ниже слојеве популације. Још од 2008. са експлозијом тадашње, а још у потпуности не саниране економске кризе (која фактички руши постојећи неолиберално-неомонетаристички концепт), дола-

⁷ <https://www.agenzianova.com/en/news/vance-da-monaco-attacks-european-democracy-and-weak-and-does-not-respect-freedom-of-speech/>

⁸ <https://www.cbsnews.com/news/trump-nato-article-5-collective-defense-europe-doubt-us-treaty-commitment/>

зи до пауперизације ширих, посебно нижих слојева становништва. У том правцу на спољашњем плану, Америка је суочена са покушајем да смањи своје сукобе и улагања, да би се консолидовала изнутра. Такође да у границама могућег направи договор, или макар прећутни споразум, са другим великим силама и центрима моћи у правцу својих геополитичких интереса.

Тако је Трамп након доласка на власт изненадио многе у свету, спомињући амерички интерес за Канаду, Гренланд, Панамски канал, Мексички залив и др. Утиска смо, да је то указивање на америчке интересне зоне где се жели повећати утицај. Са друге стране као да је то повратак на Монрову доктрину, из ранијих фаза постојања Америке. Након Другог светског рата, САД је преко Кенанове доктрине указивала да има интерес свој на практично свакој стопи планете, (ван Источног блока који се формирао следећих година и етаблирао као други пол моћи у биполарном поретку који је постепено завладао). Након нестанка Источног блока и СССР, САД и НАТО предводе практично монополарни светски поредак. Међутим, чини се да Америка није најбоље искористила епоху своје доминације, односно монополарног светског поретка. Водила је агресивну политику и напала и притискала многе нације и државе. Санкције, притисци, све до отворених агресија или прокси ратова обележили су ту краткотрајну епоху. Са друге стране у самој Америци, уљуљкани доларом као светским средством плаћања, долази до постепене деиндустријализације и низа слабости у образовању, здравству, повећавају се социјалне разлике. Размере промене односа снага на планетарном нивоу можемо пратити и преко Друштвеног бруто производа по куповној моћи. Од 1999. године до сада долази до вишеструких промена, јер Кина претиче САД, а значајно напредују и Индија и Русија.

Са једне стране Америка је под Бајденом подстицала Зеленског на непомирљивост на унутрашњем плану према рускојезичном становништву, а на спољном домену према Русији. То је значајно помогло да дође до сукоба фебруара 2022. године. Током близу три године трајања сукоба, САД су предњачиле у разноврсној помоћи Украјини. Са друге стране утицале су и на остале земље „колективног Запада“ да спроводе такву политику према украјинском конфликту, дакле непријатељску према Русији и подстицале на разноврсну помоћ Украјини. На тај начин се око три године Русија борила не само са Украјином, већ и са „колективним Западом“. Колективни Запад фактички није водио *de jure* рат са Русијом, али је на различите начине помагао Украјину, и практично увео широк спектар санкција према руској страни.

Са друге стране парадокс је да управо сада након преузимања власти и формално, почетком 2025. године, Трампова администрација заузима сасвим другачији став око украјинског конфликта. Она ступа у преговоре са Русијом, наговештавајући да ће у други план ставити своје формалне савезнике и себи потчињене, Украјину и ЕУ. Трамп се понаша према украјинском сукобу „трговачки“, дакле покушава да избегне даље улагање у Украјину, вероватно се носећи прорачуном

да то неће битно изменити укупан биланс сукоба, а то је пораз украјинске стране. Ако је већ претходна администрација Бајдена ушла у тај сукоб, доста тога уложила, Трамп користи почетак свог мандата да се дистанцира од украјинског сукоба, избегне да се за његово име као председника САД и мандат везује овај неуспешан подухват и да се покуша из тог сукоба изаћи најбезболније у складу са свим околностима. Са друге стране не треба заборавити Кину, која је озбиљан противник Америци, и потреби да се регулишу односи са Русијом, да би се САД посветили сучељавању са кинеском геополитиком превасходно на Далеком истоку, а у мањој мери и на другим меридијанима.

Односи са Кином, могу бити веома значајни за посматрање стратешког понашања Трампове администрације према Русији. Да ли је заправо циљ да се објективно нешто ослабљена америчка моћ у савременом светском окружењу, сконцентрише на будуће сучељавање са Кином, и постепено пребацивање снага ка Азији, и посебно Далеком истоку. Да ли би то могло значити тражење каквог таквог споразума по украјинском проблему, са Русијом, и чак неки шири споразум о утицајима у Европи, дакле делимично повлачење из Европе. Или је пак Америка спремна да смањи свој ангажман у свету уопште, изузев обе Америке и океанских простора, да би прегрупирала своју унутрашњу моћ, посебно индустрију. Америка сада има мање моћи него у ранијих неколико деценија, да на сваком делу света делује империјално. У том правцу, чини се да се снаге могу сконцентрисати на уже циљеве.

Русија и САД покушавају да на више стратешких питања направе договор, или макар успоставе подношљиве односе да би отворена питања могли боље решавати. Како је украјинско питање примарно важно за Русију, у том правцу се успостављање односа може посматрати и као покушај да се проблеми каналишу, чак и да се не успе пронаћи у прво време прихватљиви договор. Велико је запрепашћење у Европи изазвао такав став Трампа, можда не толико у правцу прихватања билатералног дијалога са Русијом, колико стављање у други план положај ЕУ (да не говоримо о Зеленском). Однос према Зеленском је јасан став нове администрације у Вашингтону да је улагање у такав облик украјинске администрације оно што је губитничка карта претходне администрације Бајдена. Прво јер се Трамп изразио да је он био на челу САД у време претходног мандата Бајдена, да не би ни дошло до сукоба украјинског. На тај начин је читав приступ проблематици и улога Зеленског окарактеристан као неадекватна и да је допринела значајно сукобу. Друго тај сукоб се губи, и Зеленски се третира као губитник, а такав ореол не жели да подели Трампова администрација, и зато се постепено дистанцира од власти у Кијеву, као и што је критична о украјинској концепцији Бајденове претходне администрације. Такође се одговорност за ову промашену и губитничку концепцију испоставља и ЕУ и њеним политичарима на власти. Питање је да ли Трампова концепција сматра већину лидера ЕУ као неадекватне политичаре и државнике, који могу бити замењени, или се то делом односи на читав концепт Уније који је наднационалан.

Утисак је свакако према овом првом, а према укупној улози Уније, можда тек за који степен мање. То би значило да Трамп даје предност националним политикама европских земаља, које би се могле потенцијално водити, што показује његов прилично афирмативан однос према Орбану, Фицу, као и опозиционим политичарима у Немачкој пре свега, а индиректно и у Француској. Тако је Алтернатива за Немачку прилично афирмативно третирана од Трамповог тима, што није случај са Зеленима па и са Социјалдемократима, посебно Шолцу. Џеј Ди Венс се тако одбио срести са Шолцом, на форуму у Минхену.

Избори у Немачкој одржани 23 фебруара, донели су победу конзервативаца на челу са Мерцом, који је прилично ненаклоњен Русији. Са друге стране Алтернатива за Немачку, је постигла реалан изборни успех, освојивши преко 20 % гласова. У парламент су ушли и левица (преко 8 %), тако да ће странке које имају разумевање за Русију и Трампа имати значајан број посланика у Бундестагу.⁹

Тектонски поремећај на светској сцени у вези рата у Украјини, достиже 28 фебруар, када је у Вашингтону био гост Зеленски, у сусрету са Трампом, Џеј Ди Венсом и осталим функционерима из врха председничке администрације САД. Разилажење и свађа Трампа и Ди Венса са Зеленским, пропадање преговора и практично избацивање украјинског председника са овог састанка, утисак је, имаће велике последице на даљи ток украјинског конфликта. САД су прекинуле војну помоћ Украјини, 4 марта, рачунајући и ону, коју је претходно одобрила Бајденова администрација, до даљњег. Поред тога САД у међународним релацијама, показују извесно отопљавање односа према Русији. То показује између осталог, и две резолуције које су предложене у Генералној скупштини ОУН, где су САД показале благонаклоност према Русији, и нису гласале за њену осуду као наводног агресора на Украјину (што је ранијих година било редовно). То све показује озбиљан заокрет политике Трампове администрације у односу на Русију. Стиче се утисак да је циљ Трампове администрације да се постигне споразум по питању украјинске кризе, да је свестан пропуста и одговорности и претходне Бајденове администрације и Зеленског, што је јавно изнео. Са друге стране учиниће напор да Украјина не буде тоталан губитник у сукобу. Политика Трампове администрације је да се прекине сукоб, и да уз несумњиви успех Русије, изражен у припајању дела Југоистока и других гаранција у односу на НАТО остатак Украјине, то не буде тоталан пораз украјинске стране.¹⁰ Са друге стране успеси на војном пољу руске стране доводе до избацивања Украјинаца из Курсе области у првој половини марта, те на наставку напредовања и на низу других праваца.

⁹ <https://www.dw.com/en/german-election-results-explained-in-graphics/a-71724186>. Покрет Сапе Вагенкнехт, који има сличан геополитички опус, за мало је остао испод цензуса.

¹⁰ <https://topwar.ru/261620-oni-vojujut-drug-s-drugom-tramp-dal-ponjat-cto-ne-schitaet-udary-rossii-po-ukraine-povodom-dlja-vvedenija-sankcij.html>

Иако је Зеленски потом посетио Лондон, где је био одлично примљен, као и накнадну подршку ЕУ, утисак је да без директне помоћи САД, Украјина неће моћи у дужем року да се успешно супротставља Русији.

Украјински конфликт у првим месецима 2025. године, отвара читав низ геополитичких питања. Стиче се утисак да је Трампова администрација схватила да даљи сукоб води ка постепеном даљем исцрпљивању украјинске стране, чак и да се настави са вишеструком помоћи западних земаља Украјини. То би временом могло готово сигурно довести до још тежег пораза Украјине на фронту. Имајући у виду различите приоритете које је Трампова администрација поставила себи у односу на претходну, спољна политика се третира као област која не би требало да изискује додатне и велике трошкове, у односу на неопходност консолидације и преуређења привреде и друштва на унутрашњем плану. Стога се одлучила за прихватање реалности у украјинском конфликту, и да би се избегли даљи заплети предлаже мировне преговоре који би требало као крајњи исход да спасу Украјину тоталног краха и пораза.

Победа руске војске у Курској области те преношење сукоба и на околну Сумску област у Украјини је нова реалност средином марта. Предлог Трампа средином марта је постизање примирја од месец дана, што је руска страна одбила у таквом облику и околностима.¹¹ Како је руска страна у замаху, за очекивати је да неће тако лако доћи до примирја, јер руска страна између осталог, инсистира на свеобухватном миру, а не примирју. Мотиви руске стране су лоша искуства са поштовањем споразума иза којих нема чврстих гаранција, те чињеница да је она у замаху на фронту и да очекује да јој се признају као минимум за одпочињање преговора, четири области Југоистока у пуном обиму.

Са друге стране започете идеје и предлози о преговорима о решењу сукоба у Украјини од стране САД, и начелна спремност да се иде у том правцу од стране званичне власти у Русији, указују на реалну могућност да у перспективи до тога и дође. У том правцу се поставља питање да ли ће доћи до извесног компромиса у догледно време, или ће се то одлагати до даљњег. То је веома тешко оивичити у конкретни временски период, али је вероватно да ће се временом преговори интензивирати, да ће се сужавати спорна питања, и некако доћи у перспективи до договора. За то су потребне спремности и расположење обе стране, и Русије и САД, али томе треба додати и званични Кијев. Став ЕУ се у неком обиму вероватно мора уважити, али он изгледа након доласка на власт Трампа у Америци, и није тако пресудно важан.

ЗАКЉУЧАК

Украјинска криза која је трајала више година, кулминирала је 2014. године са елементима оружаног сукоба. Главни проблем је да једна ентитетски сложена држава, након пуча фебруара 2014. годи-

¹¹ <https://www.cbsnews.com/news/trump-zelenskyy-call-ukraine-russia-putin/?intcid=CNI-00-10aaa3a>

не, престројена у правцу Украјина-АнтиРусија. То је добрим делом и главни разлог прерастања украјинске кризе у оружани конфликт 2022. године, где је укључена и Русија.

Након три године трајања оружани сукоб је пролазио кроз различите фазе. Русија је постигла друштвену и политичку стабилност, релативну отпорност на санкције. Избегавање мобилизације резерве и слања на фронт момака на одслужењу војног рока, Русији је помогло да се оствари унутрашња стабилност. Сарадња са земљама БРИКС, ШОС и Трећег света у целини, омогућило је Русији престројавање у привредној сарадњи у односу на притиске западних земаља. Иако су санкције Запада имале извесног успеха, он је био далеко мањи од циљаног, па је Русија управо у овом периоду, избила на четврто место у свету по БДП бруто паритета куповне моћи.

Долазак на власт Доналда Трампа у САД, створили су се предуслови почетком 2025, за приближавање ставова две светске силе, у правцу тражења договора о окончавању украјинског сукоба. У самом украјинском сукобу, руска страна полако али сигурно, потискује украјинске снаге. Након променљивих успеха током 2022. године, руска страна је у 2023. одбила снажну украјинску офанзиву наносећи велике губитке. При томе је успела да пробије другу утврђену линију у Донбасу, и освоји прво Соледар, а потом и Бахмут. У 2024. календарској години највећи успех на фронту је заузео изузетно добро утврђене Авдејевке (фебруар), а потом даљи продори на овом правцу, који су довели до читавог низа успеха. Са друге стране Украјинци су продрли у Курску област, одакле су постепено истискивани. У првим месецима 2025. године, Руси су потпуно избацили Украјинце из Курске области наносећи им велике губитке. У исто време је заокружен успех на левом крилу Покровског правца (заузео Угљедара, Селидова, па Курахова), чему треба додати и освајање на Донбаском правцу Торецка и добијањем дугачке битке за Часов Јар. Паралелно са успесима на фронту где Русија има иницијативу, исцрпљује се читава Украјина (економски, војно, демографски) и смањује њена могућност да ефективно даље води рат. Спремност влада већине чланица ЕУ да и даље подржава у већој или мањој мери Украјину у вођењу рата, није довољна за Кијев при постојећем стању ствари, и када Америка одкажује ту спремност. Отуда је логично да или ће Украјина прихватити у највећем руске услове за постизање мира, или ће постепено остајати без до садашњег нивоа западне помоћи за даље вођење сукоба. То би при садашњем односу снага био пут у тотални пораз, и знатно теже услове за излазак из сукоба, него што је то сада случај.

БИБЛИОГРАФИЈА

Бжежински, Збигњев. *Велика шаховска табла*. Београд: ЦИД, Романов, 2003.

Карапанцин, Стевица. *Геополитички гамбит, специјална војна операција*. Београд: Катенамунди, 2024.

Опачић, Звездан. *На путу за армагедон: Рат у Украјини*. Београд: Кључ издаваштво, 2024.

Петровић, Драган и Рајко Буквић. *Украјинска криза 2013-2019*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2019.

Петровић, Драган. *Украјинска криза и украјинско-руски конфликт 2019-2022*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2022.

Петровић, Драган. *Украјински геополитички чвор*. Панчево: Мали Немо, 2023.

Izvori sa interneta

<https://oruzjeonline.com/2025/02/13/novi-sef-pentagona-ukrajinske-granice-iz-2014-godine-su-nerealno-cilj-clanstvo-u-nato-u-nije-resenje/>

<https://www.agenzianova.com/en/news/vance-da-monaco-attacks-european-democracy-and-weak-and-does-not-respect-freedom-of-speech/>

<https://www.dw.com/en/german-election-results-explained-in-graphics/a-71724186>

<https://www.worldbank.org/en/about/leadership/directors/eds23/brief/russia-was-classified-as-high-income-country>

[https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(PPP\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(PPP))

<https://topwar.ru/261620-oni-vojujut-drug-s-drugom-tramp-dal-ponjat-chto-ne-schitaet-udary-rossii-po-ukraine-povodom-dlja-vvedenija-sankcij.html>

<https://www.cbsnews.com/news/trump-nato-article-5-collective-defense-europe-doubt-us-treaty-commitment/>

<https://www.cbsnews.com/news/trump-zelenskyy-call-ukraine-russia-putin/?intcid=CNI-00-10aaa3a>

World bank Gros domestic product GDP (PPP) for 2023. 2024.

THE UKRAINIAN CONFLICT: CONTINUATION OF WAR OR A PROSPECT FOR RESOLUTION?

Summary

This paper examines the ongoing armed conflict in Ukraine, whose roots trace back to the Ukrainian crisis that began in 2014, and arguably even earlier. The current phase of the conflict, which escalated in February 2022, is taking place within the broader context of the transformation of the global order toward multipolarity. The study outlines the major phases of the war, emphasizing that after three years of hostilities, the Russian side holds strategic initiative and controls the southeastern part of the country. Ukraine, bolstered by substantial Western support, continues to defend its frontline positions and, despite severe challenges, maintains basic state functionality. The anticipated return of Donald Trump to the presidency of the United States signals a potential shift in Washington's stance toward the war.

in Ukraine, including a significant reduction in military and financial aid. This shift may open the door to negotiations and the potential cessation of hostilities. The European Union, with certain exceptions, appears largely committed to continued support for Ukraine. Meanwhile, Russia demonstrates internal political and economic stability, as well as the capacity for prolonged warfare. Nevertheless, there remains a profound divide between the official positions of Kyiv and Moscow regarding the conditions necessary for a sustainable peace.

Key words: Russia–Ukraine war, Ukrainian identity divisions, special military operation, United States, Biden, Trump, China, Zelensky, European Union.

JEDNA ZASTAVA, DVE SRBIJE: ZASTAVA KAO TOTEM I NACIONALNI MIT

Rezime

Ovaj rad bavi se analizom modernog totema države — zastavom, i njenim korišćenjem u simboličkoj komunikaciji i političkoj borbi. U radu se susreću semiotika, kao osnova čitanja zastave kao simbola, antropološka i sociološka teorija, kao i političko razmatranje korišćenja simbola kao sredstva otpora i borbe korišćenjem mitova. Teorijski aparat uključuje semiotičku analizu znaka, mitološko značenje ideologije, te podelu svetog i profanog u političkom prostoru.

Rad u fokusu ima korišćenje zastave od strane vlasti i naroda okupljenog na protestima i argumentuje da zastava nije samo stajajući simbol već da njeno korišćenje može oblikovati društvenu stvarnost menjajući ustaljenu racionalizovanu ideologiju novom utopijom. Metodološki, semiotičkom analizom i primarnim iskustvom, autor identifikuje različite vidove korišćenja zastave kao agregata značenja u političkoj borbi.

Ključne reči: nacionalizam, zastava, simbolička komunikacija, mit, mitologija.

UVOD

Iako je proučavanje sistema komunikacije simbolima svoj začetak našlo ponajviše u posthumnom radu Ferdinanda de Sossura (Saussure), u *Tečaju opšte lingvistike*, prenošenje značenja signalima i njihova artikulacija u kompleksnijim procesima razmene informacija prisutno je i u predmodernim društvima koja su proučavali antropolozi XIX veka. Ovo pak ne znači da pojedini principi klasične antropologije ne mogu biti iskorišteni i u modernom, odnosno savremenom društveno-političkom sistemu. Ova podela može se adekvatno proučiti na tri nivoa, što će i biti cilj ovog rada. Na primeru zastave jedne države, jedne političke/nacionalne zajednice, jednog osavremenjenog plemensko/klanskog društvenog uređenja² - koristeći se ekskursima u semiologiju, Šmitovu (Schmitt) teoriju nacionalnog mita i ideje totem(izm)a - pokušaćemo da dočaramo na koji se to način simboli (nacionalne) zajednice mogu koristiti za usmeravanje i lociranje imaginarnih „nas“ i „njih“.

Polazeći od najmanje apstraktnog ka složenijim konceptima, prikazaćemo kako je sistem komunikacije koherentna celina čiji se obrisi mogu mapirati još u najmanje složenim zajednicama. Prateći Dirkemovu

¹ andrej.stojanovic103@gmail.com

² Ovdje se podrazumeva teza koja će kasnije biti detaljnije iznesena, da je u razvoju društva došlo do svojevrstnog ubrzavanja, odnosno do kvantitativnošću prouzrokovanih promena više nego onih koje dolaze sa kvalitativnim promenama. Shodno tome, pretpostavka je da savremeno društvo funkcionalno nije toliko različito od nekih predmodernih društava.

(Durkheim) i ideju klasika antropologije da se osnovni oblici složenijih sistema proučavaju u njihovim najelementarnijim pojavnim oblicima, proučićemo i samu simboličku komunikaciju, posebno onu vezanu za toteme/zastave. Kao što je već pomenuto, nivo zajednice razviće se od predmoderne do političke, odnosno, nacionalne zajednice, a shodno sa tim razvitkom menjaće se priroda, ali ne i funkcija, sistema simboličke komunikacije, nadasve na identitetskoj ravni. Zastava će biti ključni simbol koji se čita, s jedne strane, kao mit (u sklopu semiotičke, ali i nacionalne mitologije), dok se, s druge strane, posmatra kao društvena činjenica koja se koristi kao inicijator različitih društvenih promena. Sve ovo prikazaće se na primeru korišćenja zastave Srbije neposredno pre i tokom studentskih blokada 2024. i 2025. godine.

Rad će pratiti gradaciju od najosnovnijih ka složenijim konceptima. Najpre razgraničavamo pojmove signala, simbola, znaka i semiotičkog razumevanja simboličke komunikacije, a gde će nam od izuzetnog značaja biti Bartove (Barthes) *Mitologije*, posebno deo *Mit danas*. Potom pokušavamo da prikažemo ideju predmodernih i savremenih totema kao neprimitivnih oblika magijskog mišljenja koji se mogu identifikovati i u savremenim društvima. Ova ideja bazira se na Ličovoj (Leech) pretpostavci da su ljudi danas jednako primitivni, odnosno racionalni kao u nekim ranijim društvima. Srž ideje je taj da racionalizacija upotrebe simbola i iracionalna priroda samih simbola predstavljaju dve različite tačke koje bi kao takve i trebalo da se posmatraju. Razlika nastaje u složenosti simbola i komunikacije, a ne u sadržini simbola. U kontekstu mita, bio on jezički ili nacionalni, kulminiraće ova razlika u (i)racionalnosti simbola/totema, a koja će se ogledati u odnosu ideologije i utopije, prijatelja i neprijatelja, simbola i signala. Poslednji deo ostavljen je za diskusiju o konkretnom primeru dvojake upotrebe jednog simbola, zastave Republike Srbije, od strane vlasti i naroda.

U diskusiji ćemo koristiti empirijske podatke dostupne u vidu novinarskog izveštavanja o korišćenju zastava u datom kontekstu, kao i primarnim iskustvom autora. Kako je ovaj rad pretežno teorijskog karaktera i nema za cilj empirijsko dokazivanje hipoteza, već samo prikaz heurističke plodnosti daljeg proučavanja totema, jezika i mita, metodološki se oslanjamo na semiotičku analizu komunikacije, odnosno analizu sadržaja. Sagledaćemo na koji se način zastave koriste, od strane koga i sa kojim ciljem, kao i koji su efekti njihovog korišćenja na unutrašnju koheziju (pojedinih delova) totaliteta društva. Analiza sadržaja ponudiće potkrepljenje primarnom iskustvu autora, a semiotičkom analizom nastojaćemo da prikažemo ulogu zastava kroz njihovo čitanje. Uvidećemo njihove latentne i manifestne poruke u zavisnosti od načina komuniciranja, po ugledu na Altiserove (Althusser) *Državne ideološke aparate*.

SISTEM SIMBOLA I IZGRADNJA MITA

Jezik i telo vezivno su tkivo savremenog i primitivnijeg, ranijeg čoveka. Instinkt i fizička reakcija na signal dodatno mogu uputiti na neko

kasnije osvrtnje na prirodu nacionalnog, ali i nečega što se može opisati kao jezički mit³. No, na narednim stranama pre svega postavice osnovu za razumevanje signala i simbola, znaka i jezičkog mita. Signal i simbol opisuju odnose koji se stvaraju nalaženjem metaforične ili metonimijske veze između pojma i predstave (Lič, 1976). Signal je znak koji izaziva reakciju, najčešće nesvesnu, i koji ne ostavlja puno prostora za racionalno promišljanje odnosa između pojma i predstave. Signal stoji kao metonimijska pojava i u potpunosti asociira na istu, on je podražaj, nešto što iziskuje instinktivnu reakciju (organizma ili grupe) (Lič, 1976). Sa druge strane, simbol je barem delimično racionalizovan znak koji na taj način izaziva asocijaciju na pojam, ali posredno. Ipak, ovakvo usvajanje ideje signala potencijalno može voditi redukcionizmu, te se u primeru zastave ne treba uzimati kao jedini faktor koji oblikuje reakcije pojedinaca i kasnije stvaranje jezičkog i nacionalnog mita. Lič ova dva pojma detaljno obrazlaže i razdvaja njihovu primenu na način koji pre njega prikazuju Mulder i Harvi, gde je za korišćenje drugog pojma neophodna neka posredna definicija, dok se prvi pojam i reakcija na njega odvija neposredno (Mulder&Hervey, 1975). Signal ćemo, dakle, postulirati kao gotovo iskonski vid komunikacije između aktera (koji u ovom slučaju ne moraju nužno da budu pojedinci) pomoću kojeg se grade osnove mita. Simbol je, pak, svojstven samo ljudima, stoga što dolazi kao plod racionalizacije komunikacije. Simbolička komunikacija ostaje osnovna *differentia specifica* kojom se ljudi odvajaju od životinja i koja čini da ljudske zajednice poprimaju sve složenije oblike shodno potrebi za razumevanjem kompleksnih simboličkih sistema (Harari, 2019).

Dalje usloznavanje sistema komunikacije upućuje nas na detaljniju analizu odnosa između pojava koje se opisuju i samih znakova, odnosno simbola koji će biti vezani sa manifestacijama i predstavama objekata. Komunikacija se, prema Sosiru, odvija govorom ili pisano, ali može uzimati i druge oblike komuniciranja. Označitelj je, kako ga Sosir definiše, samo znak ili simbol koji, po konvenciji, stoji namesto predstave o nekom konkretnom objektu (Saussure, 1959). Ovo podrazumeva da je konotacija simbola potpuno proizvoljna, i nadalje metaforična po svojoj prirodi. Označitelj je ono što je fizička predstava, odnosno fizički postojan objekat, dok predstava ostaje na nivou apstraktnog individualnog viđenja i razumevanja (Hussy, 1998). Označeno je, s druge strane, ono što je ideja predmeta komunikacije (Yakin&Totu, 2014). Dakle, komunikacija ovakvog tipa odvija se simbolima, metaforama, potpuno proizvoljnim viđenjem onoga što predstavlja ideju predmeta, a ne sam predmet kao takav. Ipak, Sosir zanemaruje kontekst koji dovodi do konotacije, odnosno vezivanja označitelja i označenog, te nam zbog toga Bart ostaje neophodan za kvalitetnu semiotičku analizu. Apstraktna slika predmeta ostavlja puno prostora za interpretaciju i iskorišćavanje predstava za širenje, u početku religijskog, a kasnije i ideološkog tumačenja simboličke komunikacije (više o ovome videti u Altiser, 2015; Bourdieu&Passeron, 1990; Škiljan, 1985a, 1985b; Stojanović, 2025a).

³ Ovu sintagmu dosta neiskusno iskoristio sam u prošlogodišnjem radu na koji ćemo se često pozivati, a koji ne prenosi u najboljem smislu ideju iza mita koji nastaje samo kao proizvod diskursa i konteksta u kojem simbol nastaje.

Mit Rolana Barta pokazao se kao izuzetno heuristički plodan za različite sfere simboličke komunikacije (Stojanović, 2025a, 2025b). Kao što smo pomenuli, Bart je Sosirov koncept komunikacije podigao na viši nivo uvođenjem konteksta kao presudnog u razumevanju simbola. Konvencionalna priroda znaka ovde dobija i jedan ideološki karakter. U zavisnosti od dominantne ideologije u društvu, različiti simboli biće tumačeni na različite načine, u zavisnosti od mitologije u kojoj se komunikacija odvija (Kalve, 1995 i Bernstajn, 1971). No, fokusirajmo se na ono što čini mit i koncept mitologije u Bartovom radu. Znak koji kod Sosira tvori jedinstvo označenog i označitelja čini osnovu mita. Ali da bi mit bio potpun i koristan neophodno je da značenje dobija iz pridatog narativa koji prati ovaj znak. Razumevanje znaka ima svrhu samo u sklopu širih narativa u društvu, a ovi se mogu oblikovati po potrebi - u jezičkom i ne toliko koliko u nacionalnom mitu.

Najčuveniji primer nastanka i tumačenja mita daje sam Bart, govoreći o salutiranju zastavi od strane malog Francuza afričkog porekla. Ono se može čitati kao vid nacionalizma, glorifikacija Francuske, ili kao očajnički pokušaj sprečavanja daljeg cepanja kolonijalne imperije. Zastava se može čitati kao državotvorna, zvanična, kada se koristi od strane zvaničnika država, aludirajući na uzvišenost i poštovanje (Bilig, 2009; Eriksen&Jenkins, 2007). Sa druge strane, narod i sam koristi zastavu na masovnim protestima koji će biti analizirani kasnije, gde se kroz brojnost zastava stvara osećaj apstraktnog suvereniteta i vlasništva nad zajedničkim simbolom. Jezik je ključ ka ovoj mitologizaciji simbola, pošto se u odnosu na način komuniciranja formiraju šira značenja. Neka od njih, ukoliko su komunicirana od strane „zvanične“ ideologije, stvaraće sasvim drugo značenje, formirajući drugačiji mit u odnosu na ponarodnjeno korišćenje simbola. Tako simbol zastave može da se čita kao mit koji je korišćen racionalizovano od strane vlasti, odnosno magijski (što ćemo odrediti kasnije) od strane naroda.

Mit postoji samo u sklopu šireg sistema komunikacije simbolima. Stvara se samo u odnosu aktera i simbola, ali sa posebnim osvrtom na latentno značenje koje je na ovaj ili onaj način instruisano (Leak, 1994). Pojedini mitovi reprodukuju se kroz svakodnevnu izloženost njihovom sadržaju. I sam Bart u sklopu *Mitologije* pronalazi neku ritualnu osnovu koja sadržinu mita pomera sa svetog na svetovno (Barthes, 1972). Posvetovljavanje mita ritualnim ponavljanjem određeno je kontekstom u kojem akteri strukturišu samu strukturu. Oni razumeju i interpretiraju mitove po habitusu u kojem se razvijaju, u kojem stvaraju i razvijaju svoje vrednosne orijentacije (Bourdieu, 1998). U kasnijem delu rada iz drugog ugla postuliraće se slična uloga mita, kao osnove nacionalnog identiteta koja nastaje po istom principu kao i kod Barta. Akteri su, dakle, ti koji određuju značenje mita njihovom reprodukcijom i korišćenjem. Akteri su ti koji, u krajnem slučaju, daju značenje simbolu, odnosno simbol kao takav ne može da se nametne ali može da se prisvoji. Ranije pomenuti Altiser i državni ideološki aparati, ili nacionalni mit u Šmitovoj teoriji samo pokazuju modus po kojem se mitovi koriste kako bi se oblikovao ideološki narativ u nekom društvu. U zavisnosti od konteksta, isti simbol/mit interpretiraće se na različite načine, a habitus će odrediti pravo razumevanje. Nemogućnost potpunog in-

formisanja upravo predstavlja plodno tle za manipulaciju i za formiranje nacionalnog mita (Bilig, 2009). Simboli postaju mitski, grade jezički mit ritualnim ponavljanjem. Ovakvo korišćenje jezika primetno je i u ranim antropološkim istraživanjima, što će predstavljati i osnovu za naredni deo rada. Jezik je spona kojom ćemo povezati ritual, totem, mit i zastavu.

(PRED)MODERNI TOTEM U SAVREMENIM DRŽAVAMA

Na koji način ova spona postaje važna u našem radu? Totem se u australijskim plemenima pronalazi kao vid prepoznavanja pripadnosti društvenoj celini na osnovu zajedničkog porekla (Dirkem, 1982). Totem je simbol celokupnog društva, podrazumeva iste težnje i želje članova društva koje se ogledaju pretežno u idejnom zajedničkom pretku koji prikazuje totem. Na taj se način u primitivnom društvu koje neretko nema mogućnost da sebe prepozna kao celinu, kao entitet, stvara osnovna solidarnost. Solidarnost se prepoznaje po Dirkemu u dva oblika, kao organska i mehanička i ona odgovara društvima na različitim stepenima razvoja. Ipak njen koren pronalazi se upravo u stvaranju idejne zajednice koja iako je apstraktna predstavlja društvenu činjenicu. Dirkem je na stanovištu da je simbolička komunikacija jedan od preduslova za razvoj društva, za prelazak ka organskoj solidarnosti (Mimica u Dirkem, 1982). Ova misao od izuzetne je važnosti kada se govori o mogućnosti izjednačavanja totema sa zastavom. Svrha oba simbola je da budu agregat društva kao celine u jednoj opipljivoj formi - totem u predmodernom, a zastava u političkom društvu.

Obrisi uticaja de Mestra (de Maistre) i de Bonala (de Bonald) u Šmitovom radu o mitu ogledaće se u kontrastu sa solidarnošću koju totem podrazumeva, oni će uneti nejednakost i različitost kao relevantne faktore koji se ne pominju nužno kada se govori o totemizmu. Jednu od osnovnih podela koja obeležava odnose u društvu, i koja će takođe biti preslikana na nekoliko mesta u ovom radu, predstavlja podela na sveto i profano. Kako Meri Daglas (Marry Douglas) navodi, društvo ima „formu: eksterne granice, margine i unutrašnje strukture“ (Douglas, 1984: 114), gde granice afirmišu odnose unutar strukture, grade konformizam i odbijaju napade, kreiraju sveto i svetovno, dozvoljeno i zabranjeno. Totem je taj koji vrši ovu podelu, koji predstavlja simboličku osnovu razlikovanja u zajednici, a on takođe služi da bi održao kohezivnost sistema. Pritom, kohezija nije pravilnost, od konkretnih društvenih odnosa zavisi da li će doći i do sukobljavanja. Jedan takav sukob nastaje kada totem prestaje da bude „zadušni“ simbol, a postaje „ologosena suštastvenost“ (Pavlica, 2016: 92).

Tumačenjem Dirkema možemo zaključiti da je totem posvetovljenje društva, ali istovremeno i izvor obožavanja društva kao nečeg svetog. On vrši svoju funkciju u magijskom periodu razvoja društva, ali relevantnost pronalazi danas upravo u ideji da posavremenjenje i „ologošene“ ne mora nužno biti u suprotnosti sa magijskim mišljenjem. Racionalizacija upotrebe simbola koja se dešava u moderno doba ne utiče na suštinu totema društva kao simbola, koja ostaje na magijskom nivou rasuđivanja. Ovo ćemo kasnije pokazati na primeru Manhajma (Mannheim) i Šmita. Kada se zastava analizira kao totem, ona pored jedinstva otvara prostor za razdore

i za pojavu sukoba, posebno u savremenom svetu. Totem u vidu zastave ne može da bude samo posvetovljenje društva, već se nužno mora racionalizovati njegova upotreba kako bi ovaj agregatni simbol na adekvatan način predstavljao društvo. Može se zaključiti da totem „nije ni arhaičan niti predmoderan“, on odgovara potrebi za pripadnošću grupi i za prepoznavanjem zajedničkog identiteta grupe (Marvin i Ingle, 1999: 71). Ovim totem dodatno prevazilazi njegovo čisto magijsko korišćenje i može se tretirati kao simbol društva u vidu zastave.

Practique je pojam koji Dirkem koristi da opiše religijski život⁴, a određen je kao gotovo, po ugledu na Hanu Arent (Hannah Arendt), banalno verovanje, odnosno verovanje koje je postalo deo kolektivne svesti, a koje ima svakodnevnu ritualnu prirodu zakona i postvaruje se kroz obrede (Dirkem, 1982: 4). Obredi podrazumevaju pravila ponašanja sa svetim stvarima, a kako su religijsko i društveno slični moguće je povezati ove banalne obrede i pronaći njihov zajednički izvor u totemima. Totem je posvetovljen prikaz apstraktnog društva i obožava se umesto društva. U predmodernim zajednicama totem je bio jednostavan znak koji je predstavljao društvo, doslovno po principu koji opisuje de Sosir. Moderna društva su drugačija, te se oko simbola koji postoji kao savremeni totem sabira širi niz značenja koja se čitaju u celosti sa kontekstom samih aktera (Barthes, 1972). Ustanovljena solidarnost preko totema i kohezija koja izvire iz poštovanja zajedničkih obreda/pravila ukorenjenih u društvenoj svesti neophodni su da bi funkcionisalo društvo. Totem, odnosno simbol koji predstavlja društvo, glavni je ukorenjivač kolektivne svesti. Stalna izloženost totemu, ili simbolu generalno, može latentno oblikovati vrednosti i stavove pojedinaca, naročito o društvenoj pripadnosti (Bilig, 2009). Simbol na taj način može postati i signal, uslovljavanjem reakcije na stalnu izloženost, o čemu, između ostalog, govore i izvesna empirijska istraživanja (Schnapper, 2002; Muldoon i sar, 2019). Signal, njegova „instinktivna“ priroda, upravo je glavni adut pri kreiranju jednog mita (Schmitt, 1923). U izvesnom društvenom kontekstu formiraju se i dodatna značenja i pobude kao odgovor na znak (simbol i kontekst u kojem se simbol nalazi). Zastava se može, shodno tome, čitati kao simbol jedne (nacionalne) zajednice, kao njen svojevrsni totem, ali dodatno i kao signal da se „ispod nje“ nalazi „prijatelj“. Ovladavanje simboličkom dimenzijom komunikacije predstavljalo je prekretnicu u razvoju zajednica (Harari, 2019; Dirkem, 1982).

Komunikacija simbolima postaje ključna kod Dirkema, a vezano za odnos religije i magije. Organizovana religija, sa posebnim akcentom na stalnoj klijenteli, zasniva tumačenje totema kao permanentnog simbola pripadnosti. Ne naglašava se bez razloga da totem etimološki znači porodicu, odnosno da ograđuje pojedinu teritoriju implicirajući "istinitost" prirode aktera kao jednog na njoj (Dirkem 1982). Magija, sa druge strane, ne obezbeđuje kolektivnu osnovu razumevanja simbola. Religija prva racionalizuje sistem komunikacije simbolima, kao i sistem prepoznavanja

⁴ Religijsko se kod Dirkema može izjednačiti i sa društvenim, a Aljoša Mimica iznosi i stav koji predstavlja osnovu ovog rada. Naime, ukoliko se u *Elementarnim oblicima* pojam religijskog zameni sa pojmom društvenog ova knjiga dobija jedno potpuno savremeno/moderno tumačenje ideje nastanka i razvoja društva.

onoga što će se kasnije odrediti kao sopstvo i identitet (Gidens, 1996). Racionalno sistematizovanje upotrebe simbola od strane religije, kao pandan društvu u Dirkemovoj teoriji, samo daje na važnosti kontekstu u kojem se vrši komunikacija. Kako je Bart nagovestio, savremeni čitalac će zastavu tumačiti drugačije nego li pojedinac koji zastavu čita u nekom drugom trenutku. Tako i simbol kojim se u predmodernim zajednicama određivala pripadnost, odnosno prijateljstvo, treba uzeti u razmatranje zavisno od konteksta.

Totem ima za cilj pronalaženje zajedničkog pretka nama sličnih društvenih aktera (Dirkem, 1982). Pripadajući određenom plemenu, akter postaje deo svetog, a obožavanjem totema posredno obožava sebe i svoju zajednicu. Kada se govori o plemenu, pod lupom je priroda veza koje se ostvaruju u društvu. Bitno je naznačiti da se ovakav vid odnosa može pronaći i u savremenosti, jer je jačina zajedničkog agregata simbola/totema u savremenom kontekstu veća. Kako to i Mimica uočava, veća regulacija upotrebe simbola u savremeno doba ukazuje na njegovu neuporedivu važnost i snagu (Dirkem, 1982).

Sveto, odnosno društveno, određuje pripadnost odgovarajućem mestu ili grupi, a sve što im ne pripada može se videti kao prljavo, opasno, profano (Douglas, 1984). Ova je osnova neophodna za prelaz na složeniji nivo zajednice, odnosno za nastanak društva (Tonnies, 1957). Ova razlika postulira i odnose koji nastaju u savremenim nacionalnim državama, a koje formira nacionalni mit. Sa usložnjavanjem odnosa raznih aktera, neophodno je proširiti društveni okvir i uvažiti postojanje međusobno suprotstavljenih totema i zajednica. Zastava će u moderno doba biti simbol koji izaziva reakciju i kojim se iskazuje pripadnost.

Totem u predmodernom kontekstu i totem danas dele velike sličnosti. Savremena država se može shvatiti kao formalizacija odnosa zajednice na jednom širem društvenom nivou. Kako je u društvima organske solidarnosti, u *gesellschaft*-u, mreža odnosa mnogo složenija, i simboli/totemi odgovaraju mnogo širem kontekstu i strukturi značenja. Jaskulovski (Jaskulowski) naglašava da magijsko mišljenje, kao srž potrebe za simboličkim komuniciranjem i prepoznavanjem pripadnosti, postoji i u savremenom društvu (Jaskulowski, 2015). Predmet poput zastave svojevrstni je vid magijskog mišljenja, a ona prenosi značenje metaforički — konotirajući koncept na višem stepenu apstrakcije (društvo/nacija) sa konkretnim predmetom, zastavom. Zastava kao moderni totem vrši funkciju osiguravanja kontinuiteta i jedinstva nacije i potencira veliku i slavnu istoriju, dok se, naizgled, "zaboravlja nasilništvo koje ih je stvorilo" (Bilig, 2009: 74). Ovo "zaboravljanje" je uokvireno obožavanjem, poštovanjem zastave kao totema, a posredno i društva. Zastava je okosnica izgradnje kohezije i kolektivne svesti, a na osnovu ritualnog služenja i neretko žrtvi podnetih za naciju čiji je zastava metonim. Obredi, savremene zabrane i njihova krutost vezana za zastavu pokazuju izrazitu sakralizovanost, društvenu važnost, ovog simbola (Mimica u Dirkem, 1982: XXXI; Elgenijus, 2011).

Telesna priroda totema kao društvene činjenice i jezička priroda totema kao simbola društva objedinjeni su i danas. Kultura nacije ostaje religiozna po svojoj prirodi i u savremenim društvima (Jaskulowski, 2015),

a navedeno se ogleda u neophodnosti krvnog rituala i zaštite zastave kao vanrednog simbola od "drugih" (Marvin i Ingle, 1999). Nacija nastaje i razvija se upravo pod pretpostavkom ultimativnog jedinstva, pretvarajući religiju u ideologiju i magiju u utopiju, odnosno osavremenjujući religijsko i magijsko mišljenje. Nacionalni mit izrasta iz performativnost jezičkog mita, konotiranjem društva sa zastavom i njenim korišćenjem u prirodnom ili veštačkom kontekstu. Time se potvrđuje latentna (banalna) i široko rasprostranjena ideja jedinstva nacije pod zastavom, a a naspram neprijatelja, pripadnika zajednica sa oprečnim interesima i totemima (Stojanović, 2025a; Bilig, 2009; Schmitt, 1923).

SIMBOL I SIGNAL NACIONALNOG MITA

Identitet je konstituisan kroz simbole, a jedan od najvažnijih je upravo zastava (Eriksen i Jenkins, 2007). Zastava i društvo, kao i država, proizvod su socijalne imaginacije u istoj meri kao i identitet pojedinca. Kreiranje nacije i pripadajućeg identiteta moguće je samo ukoliko se oko nacionalnih simbola ustroji celokupna mitska struktura. Zastava služi kao jedno takvo sredstvo, kao adekvatan jezički, a potom i nacionalni, mit oko kojeg je moguće uzdizanje nacije i negovanje nacionalne svesti (Schmitt, 1923; Eriksen i Jenkins, 2007). No, analizu valja započeti dodavanjem nacionalnog mita onom jezičkom, a tek se onda vratiti racionalnoj ideologiji i instinktivnoj utopiji koji koriste simbole i signale za građenje kolektivne svesti.

Ideja nacionalnog mita jedan je od glavnih doprinosa Karla Šmita, a njegova heuristička plodnost proizilazi iz dve činjenice. Mit, kao skup simbola i kao (pred)politički vid "politizacije" svakodnevnog života, valja proučiti u neposrednoj vezi sa društvenim simbolima. Nacionalni mit se nanovo budi u XXI veku, i to sa popularizacijom (krajnje) desnih političkih opcija (Bakić, 2019). Nacionalni mit je, kako i Šmit navodi, najbolji način da se ostvari slika o širem nacionalnom društvu (Šmit, 1923). Mnogo bolja od klase, staleža ili neke druge društvene grupe, nacija je vezana za najočiglednije načine razlikovanja grupa. Nacionalni mit se ne odnosi na predmete ili fizički sadržaj, već na ideje iz davnih vremena, a koje se u pojavnom obliku pronalaze u vidu očitih razlika (rasa, druga etnička svojstva). Neophodno je opredmetiti nacionalni mit, naciji je potreban totem, građanski svetac, utelovljenje nacionalnog simbola i mita.

Zastava je nedovoljno proučavana u ovom kontekstu, ali već to što je ona kondenzovan simbol nacije, i to što sabira emocije i identitete na kojima se gradi zajedništvo, dovoljna je naznaka njenih mogućnosti u širem mitskom kontekstu (Eriksen i Jenkins, 2007; Jaskulowski, 2015). Zastava kao simbol buja od značenja, dok njena primena ostaje na nivou signala, asocirajući na instinktivnom nivou na određene kontekstualne narative. Čitanje zastave kao jezičkog mita tako se spaja sa nacionalnim mitom, a primenom signala snaži se kolektivna svest koja se ogleda u nacionalnom identitetu. Zastava će izazvati određena osećanja u zavisnosti od toga ko njome i u kom kontekstu barata, odnosno u zavisnosti od njenog čitanja. Tako se zastava dominantno koristi kao ideološko sredstvo, ali i kao sred-

stvo otpora. Ideologija nasleđuje sistematizovano korišćenje simbola od religije (Mimica u Dirkem, 1982), a i Marks (Marx) zaključuje da su religija i ideologija dve strane iste medalje (Marks, 1964). Ideologija ostaje korpus "vladajućih" ideja koji je, nametnut ili ne, jedini validni sistem vrednosti u određenom društvu (Bourdieu, 1998; Manhajm, 1968). Ideologija oblikuje društvenu stvarnost, prvo na nivou jezičkog mita, a tek potom i stvaranjem mita o naciji (Stojanović, 2025a). Čitati zastavu u zavisnosti od toga da li se njom maše, ili ona sama vijori, kao i ko njome maše, osnova je jezičkog mita korišćenog od strane dominantne društvene ideologije. Dakle, ideologija racionalno postavlja scenu za nastanak nacionalnog mita (Bilig, 2009).

Sučeljena sa ideologijom je utopija, taj novi sistem vrednosti ka kojem nedominantne društvene grupe teže, a koji se bazira na upotrebi različitih ideala, simbola i signala u komunikaciji (Manhajm, 1968). Utopija nužno ne sadrži ciljnu racionalnost, već se pozivima na iracionalno delanje razvija i ustrojava utopijski sistem (Schmitt, 1923). Podseća Šmit da nacionalni mit mora da se bazira na instinktu, ne može inicijalno da bude racionalan, ali njegova upotreba mora biti pažljivo strukturisana, racionalizovana kako bi se sistem održao. Šta drugo budi instinkt ako ne preteći neprijatelj!? U neprijatelju je opredmećen najelementariji osećaj sukobljenosti i povratak u predmoderne vidove reagovanja. Neprijatelj se koristi kao osobeni temelj zajedništva u grupi, i to na taj način da se svakome ko se ne bori protiv od strane nacionalnog mita proglašenog neprijatelja može i mora prilepiti etiketa neprijatelja (Cvetičanin, 2004). Ova ideja prisutna je još od Donoza Korteza (Donoso Cortés), a njeni obrisi primećuju se i danas sa mnogo apstraktnijim prikazom neprijatelja, primerice korišćenjem ustava da bi se politički razgraničili (unutar) nacionalni prijatelj i neprijatelj (Molnar, 2010). Neprijatelj je svako ko nije spreman da za zastavu, taj savremeni totem, žrtvuje sebe, da na neki način pusti krv (Marvin i Ingle, 1999). Jedan simbol poput zastave u sebi sadrži mnoštvo značenja otvorenih za interpretaciju, zastava ujedno snaži jedinstvo i predstavlja začetak "drugosti".

Neprijatelj, prema Šmitu, nije tek bilo ko čiji su stavovi u suprotnosti sa našim. Neprijateljem biva onaj ko je (aktivni) pripadnik zajednice koja je usmerena protiv "naše" nacije (Molnar, 2010; Schmitt, 1923). Mit nastaje kada se iz višeslojne mitologije "zaboravi" neslavan deo, a zatim se u ritualnom obožavanju požrtvovanja velikih pojedinaca pronalazi uzvišeni identitet cele nacije (Bilig, 2009; Cvetičanin, 2004). Zanimljivo je uputiti na Šmitov pristup za vreme Vajmarske republike, po kome bi neprijatelj bio svako ko se iole ne slaže sa širim nacionalnim mitom, odnosno svako ko ne poštuje vrhovnu instancu nacionalnog mitotvorstva — oca nacije (Molnar, 2010). U kontekstu našeg rada na ovom mestu je poželjno napraviti paralelu sa režimskim korišćenjem državne zastave, u cilju održavanja integriteta, naspram opštenarodnog mahanja zastavom kao simbolom suvereniteta naroda, u cilju oduzimanja legitimiteta režimu. Mit u nastanku udaljava se od ideje oca nacije kao mitotvorca, sabljonosca, i vraća se narodu kao suverenu. Za Šmita, razlika između vojnika i građanina koren je sukoba u društvu, posebno kada vojnik predstavlja oličenje predmodernog borca protiv neprijatelja, a građanin alternativni poredak legitimne nenasil-

ne borbe (Molnar, 2010). Studentski protesti pokazali su da odnos prijatelj - neprijatelj nije toliko polarizovan, odnosno da funkcioniše samo ukoliko su sabljonosac i država izjednačeni. U lokalnom kontekstu o ovome ne može da se govori, pošto borba oko suvereniteta automatski diskredituje sabljonosca kao faktor, ali zastava ostaje glavno sredstvo mitotvorstva i borbe za novu simboličku promenu.

U narednom delu detaljnije ćemo predstaviti korišćenje mitova u Srbiji i povezati ove dve grupe sa ideologijom i utopijom posredstvom totema - zastave. Uvertira za naredni deo rada može biti još jedan osvrt na odbranu totema kao izvora neprijateljstva. Već je ustanovljeno da se u mnogim (pred)modernim društvima na totem, u našem slučaju zastavu, gleda kao na posvećeno društvo. Svako ko ne koristi totem po nekada ritualnim, a danas ideološkim propisima, stavlja se u poziciju potencijalnog neprijatelja, nekoga ko nije spreman da ovekoveči nacionalni mit predaka. U srži je utopije da zvaničnu ideologiju koristi kao temelj svog daljeg razvijanja. Drugim rečima, simbolički otpor pruža se jedino korišćenjem ustaljenih simbola na alternativne načine, čime se otvara prostor za uspostavljanje novog sistema simbola korišćenih u jednoj ideologiji (Bourdieu, 1998; Fisk, 2001).

DISKUSIJA

Sa samom početku ovog poglavlja potrebno je skrenuti pažnju na metod koji će se ovde koristiti. Simbolička analiza predstavlja polaznu tačku na kojoj će se zasnivati celokupna diskusija, dok ćemo kroz semiotiku uvideti na koji se način mitovi kreiraju i upotrebljavaju. Sadržaj koji će biti analiziran uglavnom dolazi iz primarnog iskustva autora kao posmatrača, ali i iz aktuelnih dešavanja u državi i svetu koji donose veoma relevantne i korisne podatke. Kontekst u kojem će se zastava kao simbol čitati i dalje se razvija, te ovaj rad ostavlja puno prostora za neko dodatno razmatranje. Treba imati u vidu da je pisanje rada teklo uz minimalan vremenski otklon od trenutnih studentskih protesta i blokada, te da će neki uvidi možda biti nenamerno iskrivljene. Vremenski raspon ovog rada proteže se od kraja 2024. tamo negde do sredine 2025. godine, kada se dešavaju masovni studentski protesti.

Pre nego se upustimo u analizu, valjalo bi definisati pojam banalnosti koji je već pomenut u ovom radu. Banalno je, kako Hana Arent navodi, ono svakodnevno, jedan deo dokse koji se bez kritičkog promišljanja ustaljenih stavova može iskoristiti kao potencijalno maliciozan vid nametanja vrednosti koje su samo na pojavnom nivou prihvatljive, koje deluju bezopasno ali neminovno imaju posledice (Pezzani, 2017). Ovakvo određenje banalnosti direktno je u vezi sa zastavom koja, i kada samo bezazleno visi iznad ulice, može izazivati razne reakcije, može da ojačava nacionalizam ili da hrani netrpeljivost, kao u slučaju Severne Irske (Eriksen i Jenkins, 2007). Navikavanjem na sveprisutnost zastave kao svojevrsne metonimije kolektivnog žrtvovanja neosetno se usvaja banalizovani oblik nacionalizma (Rot, 2010). Ogrtanje u zastavu, njeno celivanje, kao i njeno nametanje u javnom prostoru, s jedne strane, izjednačava se sa zvaničnim rodoljubljem,

dok se, s druge strane, zastava koristi za širenje ideje veličanstvenosti i celovitosti naroda. Zastava kao simbol nacije dodatno budi instinktivna osećanja preko njenog racionalizovanog korišćenja, stapa identitet pojedinca sa onim nacionalnim, a posredno i sa narativom režima koji kontroliše upotrebu simbola. Režimsko korišćenje zastave, shodno hegemonij državnog ideologiji, ne završava se samo na ceremonijama ili drugim zvaničnim prigodama, već ono prelazi u sferu ličnog i partikularnog/ partijskog.

Bilig razlikuje i uputno definiše zastave kojima se maše i one koje naprosto stoje (Bilig, 2009). Zastave koje stoje prenose latentna značenja samim svojim prisustvom, i ta značenja često služe kao jedva vidljivi signal masovnosti. Sa druge strane imamo zastave kojima se maše, koje su manifestne, koje direktno ukazuju na brojnost, ali i ciljeve korišćenja zastave kao simbola. Drugi, nadopunjujući, primer jeste masovnost jeftinih zastava na političkim skupovima koje ostaju gažene, bacane, čak i uništene odmah nakon skupa (o ovome posebno govore autori u Eriksen i Jenkins, a u lokalnom kontekstu *Pravda* 2025). Ideologija na ovom mestu više nema potrebe za pozivanjem na istoriju i poštovanje zastave, jer je mnogo značajnije, prema ustanovljenom procesu racionalizacije političkog delanja, uvideti brojnosti ljudi koji zastavama mašu. Mahanje ima isključivo manifestnu funkciju i svaki simbolički sadržaj stavlja se u drugi plan. Čitanje ovakvog korišćenja zastave simbolički, ponovo nas vraća na banalnost ove vrste simboličke komunikacije, jer se ono udaljava od pojedinačne ideje zastave i umeće se u širi kontekst masovnosti tih zastava. Mahanjem se potencira silovitost i vičnost jednog pokreta koji se mora pokazati kao takav ukoliko želi da zadrži svoju poziciju. Pokazivanje simboličke sile aludira se i na spremnost za stvarno korišćenje „monopola nad silom“ koji poseduje zvanična država (Veber, 2014).

Sukob manifestne i latentne simbolike ovde se ne iscrpljuje. Manifestna simbolika neophodna je kako bi se ustanovio odnos moći u javnom diskursu, dok je latentna simbolika tu kako bi ovaj odnos što bolje održala. Pomenuli smo da je totem simbol kojim se stvara ideja zajedništva i totaliteta nekog društva. Pitanje koje se ovde postavlja umnogome modernizuje klasično razmišljanje o totemu u smeru u kom ranije nije razmatran. Ukoliko se totem kao simbol društva koristi u lične svrhe ili mimo definisanih obreda, ali i dalje od strane dominantne društvene grupe, ko onda biva neprijatelj, i šta ostaje od totaliteta. Korišćenje zastave kao alternativnog simbola, i povezivanje iste sa novim mitovima u nastanku, a koje proizvodi dominantna kultura, nudi odgovor na ovo pitanje. Čitanje korišćenja zastave od strane širih narodnih masa (na studentskim protestima radije nego na mitinzima) započecemo od njihovog kvaliteta. Iako mnogobrojne zastave su kvalitetnije i uglavnom su lično vlasništvo, a time se povezuju oni koji njome mašu sa značenjem same zastave. Dugovečnost i očuvanost zastava korišćenih na studentskim protestima u Srbiji nalazi se u kontrastu sa nepoštovanjem ovog simbola jeftinim umnošcima koji su bačeni i zane-mareni. Vratimo li se Dirkemu, totem se kao simbol može reprodukovati, ali on se ne sme skrnnaviti, za šta se dobija osuda od strane društva, ili se otvoreno postaje neprijateljem (Dirkem, 1982; Jaskulowski, 2015). Veće poštovanje zastave ovde nije samo deklarativno i potvrđeno brojnošću, ono

svoju važnost izvodi iz delanja samog. Brojnost zastava kojima se maše poziva i u slučaju studentskih protesta na manifestno čitanje ovog simbola, no na ovom mestu приметна је једна крупна разлика. Pored ličnih zastava, na protestima је i мноштво локалних, градских, факултетских zastava, a kojima се изнова показује i остварује јединство окупљених, али i особеност појединаца i група који чине део тоталитета (JV, 2025). Neretko су присутне i историјске zastave, које се могу читати као signum оних великих momenata у српској историји, i то много прецизније од својатанја zastave републике као званичног simbola. Ишчитаванје zastava на protestима, дакле, носи i latentно значење, иако се i овим zastavama итекако маше. Оно долази из враћања zastave у власништво народа, алудирајући на враћање суверенитета народу. Ова два значења представљају тоталитет који враћа свој идентитет i који се бори за преузимање моћи креирања наратива. Тежи ка преласку из утопијске у политичку, односно идеолошку димензију.

Sabljonosac, о ком говори Šmit, оштрицом мита усмерава војнике ка владајућој идеологији. Грађани у његовој теорији стоје постранице, они не рукују оруђем већ настоје да симболички оvlадају дискурсом у друштву. У нашем друштву ову линију sukoba лако је приметити. Sabljonosac који се огледа у званичној идеологији, занемарујући симболичку димензију свог мита, губи саму основу мита која се налази управо у ирационалном. Sabljonosac не увиђа важност latentне функције simbola, осим као полазне тачке за даљу квантитативну превласт идеолошког наратива. Бакунјин (Бакунин) је говорио да је ирационално уништење заправо почетак креативности i стварања новог система, i то кроз отпор dominantном идеолошком obrасцу (Molnar, 2002). Neprijatelj, према Šmitu, постаје свако ко не прати (slepo) sabljonosca, сваки грађанин који не постаје војник. Међутим, утопијски отпор који смо већ поменули нуди излаз грађанима, i то управо кроз враћање simbola народу, односно кроз поновно присвајање суверенитета од стране народа. Узгред, у суверену као појединцу којем је пренесен суверенитет заправо се огледа права општа volja, no то не мора да буде aksiom (Bakić, 2019).

Narod одлучно захтева свој суверенитет назад, а грађанство управо најбоље функционише у симболичкој комуникацији због њене нерегулисаности. Моћ креације новог симболичког система израста на ирационалности почетног облика. Употреба zastava на studentsким protestима делује управо према овој идеји. Присвајање једног тотемског simbola друштва на прави начин, насрам званичне идеологије која га извргава различитим својатанјима i тумачењима, вид је симболичког отпора i враћања моћи његовим примарним носиоцима, народу, грађанству. Нови mit, који израста на ирационалним темeljима у склопу утопије, nude побунјени студенти. Он је различит од идеологије управо у томе што задржава саму суштину националног мита, при чему истрајава у jeзичкој основи митске комуникације без preterаног рационализовања simbola. Однос пријатељ - непријатељ neophodан је за настанак i развој националног мита у склопу идеологије, а његова примена унутар једне државе треба се посматрати са разумном дистанцом. Међутим, контекст Србије је i на овом месту изузетно занимљив, пошто се извесна egzистенцијална питања могу изузетно лако polarizovati ако се има у виду dubина razдора између режима, на једној, i студената/грађанана, на другој страни. Zastava се као totem изузетно лако може поимати као simbol

društva oko kojeg se, ne samo na simboličkom nivou, vode borbe. Ona je istovremeno i zvanični simbol, ali i simbol naroda, tako da ostaje raskol u primeni zastave u (ne)prijateljskom odnosu u čijoj se osnovi sučeljavaju nacionalni mit ideologije i novi (utopijski) mit u nastanku.

LITERATURA

- Altiser, Luj. Ideologija i državni ideološki aparati. Beograd: Karpos, 2015.
- Bakić, Jovo. Evropska krajnja desnica. Beograd: Clio, 2019.
- Barthes, Roland. Mythologies. New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1972.
- Bernstein, Basil. Class Codes and Control: Theoretical Studies towards a Sociology of Language. London: Routledge & Kegan Paul, 1971.
- Bilig, Majkl. Banalni nacionalizam. Beograd: Biblioteka XX vek, 2009.
- Bourdieu, Pierre. Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Bourdieu, Pierre and Jean-Claude Passeron. Reproduction in Education, Society and Culture London: Sage publications, 1990.
- Cvetićanin, Neven. *Evropska desnica između mača i zakona*. Beograd: Filip Višnjić, 2004.
- Dirkem, Emil. *Elementarni oblici religijskog života*. Beograd: Prosveta, 1982.
- Douglas, Mary. *Purity and Danger*. New York: Ark Paperbacks, 1984.
- Eriksen, Thomas and Richard Jenkins. *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*. New York: Routledge, 2007.
- Elgenius, Gabriella. *Symbols of Nations and Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Fisk, Džon. *Popularna kultura*. Beograd: Clio, 2011.
- Gidens, Entoni. *Dirkem*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1996.
- Jaskulowski, Krzysztof. "The Magic of the Nation and Flag". *Ethnic and Racial Studies* 39, 4 (2015): 557-573.
- Kalve, Luj-Žan. *Rat među jezicima*. Beograd: Čigoja štampa, 1995.
- Leak, Andrew. *Barthes Mythologies*. London: Grant&Cutler Ltd, 1994.
- Lič, Edmund. *Kultura i komunikacija*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1976.
- Manhajm, Karl. *Ideologija i utopija*. Beograd: Nolit, 1968.
- Marks, Karl. *Nemačka ideologija*. Beograd: Kultura, 1964.
- Marvin, Carolyn and David Ingle. *Blood Sacrifice and Nation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Muldoon, Orla, Karen Trew, and Paula Devine. „Flagging Difference: Identification and Emotional Responses to National Flags“. *Journal of Applied Social Psychology* 11, 1 (2019): 1-11.
- Mulder, Jan and Sandor Hervey. „Language as a System of Systems“. *La linguistique* 11, 2 (1975): 3-22.
- Molnar, Aleksandar. *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi*. Beograd: B92, 2002.

- Molnar, Aleksandar. *Sunce mita i dugačka senka Karla Šmita*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Yakin, Halina and Andreas Totu. „The Semiotic Perspectives of Peirce and Saussure: A Brief Comparative Study“. *Procedia - Social and Behavioral sciences* 155 (2014): 4-8.
- Harari, Yuval. *Sapijens: Kratka istorija čovečanstva*. Subotica: Rotografika, 2019
- Hussy, Charles. „Signifier and Signified: Between Insignificance and Operability“. *Semiotica* 122, 3 (1998): 297-308.
- Pavlica, Dražen. *Odsutni bog*. Beograd: Šprint, 2016
- Pezzani, Fabrizio. „The Banality of Evil“. *Business and Economic Journal* 8, 2 (2017): 1-6. Available at: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/the-effect-of-budgetary-control-on-financial-performance-of-kigali-serenahotel-in-rwanda-2151-6219-1000292.pdf>
- Rot, Nikola. *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010.
- Saussure, Ferdinand. *Course in General Linguistics*. New York: The Philosophical Library inc, 1959.
- Schmitt, Karl. *The Political Theory of Myth*, 1923. URL: <https://thenewpolish.com/2022/12/15/the-political-theory-of-myth-carl-schmitt/>
- Schnapper, Dominique. „Citizenship and National Identity in Europe“. *Nations and Nationalism* 8, 1 (2002): 1-14.
- Stojanović, Andrej. „Jezički mit i konstrukcija društvene stvarnosti: Analiza uticaja mita na održavanje banalnog nacionalizma“. U *Regionalna konferencija — NOESIS: Jezik i stvarnost*. Beograd, 2025 (u štampi).
- Stojanović, Andrej. „Moda, odeća i društvene promene: Vranjska nošnja pre oslobođenja 1878. godine“. *Vranjski glasnik* 33 (2025b) (u štampi).
- Škiljan, Dubravko. *Javni jezik*. Beograd: Čigoja štampa, 1985a.
- Škiljan, Dubravko. *U pozadini znaka*. Zagreb: Školska knjiga, 1985b.
- Tonnies, Ferdinand. *Community and Society*. New York: Harper & Row, 1957.

IZVORI SA INTERNETA

- Vučić se ogrnuo zastavom nakon glasanja o Rezoluciji o Srebrenici (23. 05. 2024) N1. URL: <https://n1info.rs/vesti/vucic-se-ogrnua-zastavom-nakon-glasanja-o-rezoluciji-o-srebrenici/>
- OVO SU VUČIĆEVI LOJALISTI: Posle mitinga srpske zastave pobacali u đubre (16. 02. 2025). Pravda. URL: <https://pravda.rs/lat/2025/2/16/ovo-su-vucicevi-lojalisti-posle-mitinga-srpske-zastave-pobacali-u-djubre-video/>
- Najveći protest u istoriji Niša – tišina u ponoć, počelo „veliko spremanje“ (01. 03. 2025). Južne Vesti. URL: <https://www.juznevesti.com/drustvo/pocinje-studentski-edikt-u-nisu-najveci-studentski-protest-u-novijoj-istoriji-live-blog/>

ONE FLAG, TWO SERBIAS: FLAG AS TOTEM AND NATIONAL MYTH

Summary

This paper analyzes the modern totem of the state — the flag — and its use in symbolic communication and political struggle. It brings together semiotics, as the foundation for interpreting the flag as a symbol, with anthropological and sociological theory, as well as political considerations of how symbols are used as tools of resistance and struggle through myths. The theoretical framework includes semiotic analysis of the sign, the mythological meaning of ideology, and the division between the sacred and the profane in the political sphere.

The focus of the paper is on the use of the flag by both the authorities and the people gathered in protest, arguing that the flag is not merely a static symbol, but that its use can shape social reality by transforming a dominant, rationalized ideology into a new utopia. Methodologically, through semiotic analysis and primary experience, the author identifies various modes of using the flag as an aggregate of meaning in political contestation.

Key words: nationalism, flag, symbolic communication, myth, mythology

ДВОБОЈИ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Резиме

Двобоји, дуели, односно мегдани ретко се помињу у српској изворној грађи средњег века. Мало документованих примера показују да је овај западњачки обичај ипак био присутан и на просторима средњовековних српских земаља, те да је као начин решавања спорова био легализован и Душановим закоником. Двобоји се чешће помињу у домаћим историјским изворима почев од 17. века. Циљ овог рада јесте представљање феномена двобоја на српским просторима у ранијем периоду, утврђивање узора преко којих се он појавио и проширио у средњовековној Србији, као и утицаја који је пракса мегдана имала како на савремене хроничаре, тако и на касније састављаче епских народних песама.

Кључне речи: двобој, дуел, мегдан, Душанов законик, решавање спорова.

У савременом „Речнику српскога језика“ (издање Матице српске, 2011), двобој се карактерише као „уговорена борба оружјем (мачевима, револверима) између два лица, по строго утврђеним правилима и у присуству сведока (ради решавања питања части)“, те јој се као синоними стављају речи „дуел“ и „мегдан“ (Речник, 2011: 236, 315, 675). По дефиницији „Лексикона српског средњег века“, *двобој* представља „борбу наоружаних особа, која се одржава по унапред одређеним правилима ради разрешења правног спора или због питања части“ (ЛССВ, 1999: 149). У средњовековном свету је, услед честих ратова, али и у свакодневном животу, важило право јачега, што је изискивало телесну снагу и спретност у оружју. Обичај решавања спорова путем двобоја био је уобичајан и у ратним и у мирнодопским периодима. Двобоји су представљали западњачку средњовековну традицију која се временом проширила на Византијско царство, али и на остале православне државе. О двобојима у српској историји и традицији писано је и раније. Међутим, сви радови на ту тему односе се на касније периоде, почев од 17. века (Томић, 1902: 1-26; Милосављевић, 2014: 7-36). Мада је констатовано да овај обичај вуче корене из средњовековног периода, изостала су истраживања његове појаве у Србији тог времена. До сада се овом темом најпотпуније бавио Стојан Новаковић, ослонивши се како на податке из писаних историјских извора, тако и на оне које добијамо из народних песама (Новаковић, 1893: 99-106). Усредсредивши се на период новог века, Јован Томић је уводне редове свог рада посветио обичају двобоја међу Србима до 17. века (Томић,

¹ vojislav.zivkovic55@gmail.com

1902: 1-5). Теодор Тарановски осврнуо се на двобој са гледишта историје права, закључивши да га није било у нашем средњовековном законодавству (Тарановски, 2002: 580-581, 587). Домаћи наративни историјски извори не помињу мегдан као праксу у средњовековној Србији. Штавише, једини поуздани домаћи извор о овом феномену јесте Душанов законик. Стога податке треба тражити у страниј изворној грађи, као и у традицији забележеној у народним песмама.

Средњовековни двобоји или дуели сматрају се традицијом германских народа и вуку порекло из северозападне Европе. Вођени су између припадника две војске, због освете или зарад одбране части (као део витешких обичаја). У многим средњовековним државама представљали су чак и дозвољену судску праксу.² Иако су несумњиво били део западне културе, они нису представљали непознаницу ни на европском истоку. Пракса двобоја била је развијена у словенским државама. Тако је двобој познавало чешко (*Statuta ducis Ottonis*/Рожмберска књига), пољско (Књига обичајног права из 13. века), руско (Повест минулих лета), а вероватно и бугарско средњовековно право (Кадлец, 1924, 124-126). Први опис борбе појединаца у византијској историји потиче из 626. године. Реч је о борби цара Ираклија (610–641) против персијског генерала Разанеса у Ниниви (Kyriakidis, 2016: 114-136). Међутим, такве борбе представљале су реткост раносредњовековне византијске историје и не пружају потврду о укоренености праксе двобоја. Током векова се мењало гледиште Византинаца према овом западном обичају. Према старијим војним приручницима, попут „Стратегикона“ цара Маврикија (582–602) и „Тактикона“ Лава VI (886–912), индивидуална борба прса у прса била је задатак обичног војника, а не војсковођа, који се морао старати за организацију и безбедност свих војника. Тек од 10. века промовисање војне славе кроз описе дуела постаје чест мотив византијске књижевности. Циљ оваквих описа било је величање војничке вештине, физичке снаге и спретности у руковању оружјем владара и познатијих војсковођа. Тако се и на спремност војсковође или војника да се упусти у индивидуалну борбу са противничким борцем почело посматрати као на својеврсан доказ храбрости. Величајући борце у оваквим окршајима, византијски писци угледали су се на Хомерове епове, као и на описе из Старог Завета (Kyriakidis, 2016: 114-123, 128-129).³ Ана Комнина даје интересантну причу како је приликом проласка крсташке војске кроз Цариград, један франачки племић објашњавао цару Алексију I Комнину (1081–1118) принципе индивидуалне борбе у својим крајевима (Rodriguez Suarez, 2014: 231). Дакле, у време једног од најранијих описа двобоја на нашим просторима, Византинци су са њим већ

² Први посведочени пример је са почетка 6. века, када је представљао праксу у Бургундији, под краљем Гундебалдом (473–516) (Baldick, 1965: 12-13).

³ Александар Каждан овакве текстове назива „витешком историографијом“, што је донекле неприкладно, будући да је термин „витешки“ карактеристичан за средњовековни запад и као такав неприкладан за византијску историју (Kazhdan, 2006: 273-295). Прикладнији термин могао би бити „херојска историографија“, будући да су Хомерови епови представљали узор византијским писцима (James Sinclair, 2012: 319).

били добро упознати. Чињеница да наведени помен долази управо из дела грчких писаца наводи на помисао да је обичај двобоја преузет из византијске праксе. У наставку ћемо размотрити вероватноћу овакве претпоставке.

Опис најстаријег двобоја у српским земљама наилазимо у Летопису попа Дукљанина, а везан је за устанак кнеза Стефана Војислава против византијске власти (1035–1042). Дошавши на власт, византијски цар Константин IX Мономах (1042–1055) наредио је казнену експедицију против Стефана Војислава. Царске снаге предводио је драчки заповедник Михаило, који је од свог владара добио овлашћење да велике количине злата и сребра утроши на придобијање рашког жупана, босанског бана и захумског кнеза против дукљанског устаника. Владари су се одазвали позиву. Удружене снаге предводио је хумски кнез Љутовид (GRS I, 2009: 152-153; Острогорски, 1969: 309-310). Стефан Војислав се најпре окренуо снажнијем противнику. Победом у бици у равницама Бара над византијском војском крајем 1042. године дукљански кнез осигурао је независност своје државе (ВИИНЈ III, 1966: 159-162; Острогорски, 1969: 309).⁴ Дукљанску војску против хумског кнеза предводио је син Стефана Војислава, Гојислав. Барски летописац описује сукоб код брда Клобука на следећи начин: Гојислав је са собом повео педесет грчких заробљеника, које је пустио у Љутовидов табор, како би противника обавестио о исходу битке код Бара и евентуално га поколебао да крене у борбу. Међутим, то се није догодило. Љутовид, човек ратоборан и вичан оружју, послао је Гојиславу поруку: „Твоји планови ме нимало не плаше. Али ако си мушкарац и ако нешто умеш, узми два војника, и ја ћу исто тако, и сићи ћу на поље да се боримо и видећеш ко сам ја.“ Гојислав је прихватио изазов, те се тако повео мегдан, током кога је Гојиславов витез Удобик успео да обори Љутовида. Хумски кнез је успео да се домогне коња и побегне са бојишта, а увидевши исход двобоја, његова војска даде се у бег. Тако је мегдан Гојислава и Љутовида одлучио исход битке код Клобука (GRS I, 2009: 152-155). Жив опис двобоја двојице владара осликава ратнички дух српског народа у дукљанској држави и значај кога су тадашњи Срби приписивали јунаштву владара, односно његовој спремности да сопствени живот угрози ради победе над противником (Радојчић, 1935: 20-21).

Следећи опис двобоја на српским просторима долази након више од једног века. Реч је о двобоју који је вођен између византијског цара Манојла I Комнина (1143–1180) и угарског војсковође Вакхина, у склопу битке на Тари. Вести о томе бележе грчки хроничари Јован Кинам и Никита Хонијат (ВИИНЈ IV, 1971: 34-37, 124-127). Битка представља кулминацију другог византијског похода на земље рашког великог жупана Уроша II током јесењих месеци 1150. године. Вакхин је предводио помоћ коју је угарски краљ Геза II послао у помоћ рашком жупану.⁵ Јован Кинам преноси причу како је, прикупивши седморицу

⁴ Аутор Барског родослова стратега Михаила назива Хрисилије (GRS I, 2009: 152).

⁵ О бици на Тари: Шкриванић, 1962: 25-36; Новаковић, 1978-1979: 5-28. О личности Вакхина, вероватно вође угарских одреда који су притекли у помоћ великом жупану:

својих ратника, Вакхин у току битке ударио на прослављеног византијског војсковођу Јована Кантакузина. Притекавши Кантакузину у помоћ, лично се цар Манојло устремио на Вакхина и његове људе. Прилику да се лично обрачуна са византијским царем Вакхин није хтео да пропусти: „После дужег окршаја, Вакхин замахну мачем и удари по лицу цара, али није могао да пробије заклон на кациги, причвршћен изнад очију. Толико је био јак ударац да су колотови чврсто се утиснувши у месо, дуго остављали трага. Међутим, цар одсече мачем варварину руку и предаде га нећаку, живо желећи да поново крене на непријатеља“ (ВИИНЈ IV, 1971: 35-37). На исти начин, мада сажетије, двобој приказује и Никита Хонијат: „И сам цар сукоби се у двобоју са архижупаном Вакхином, који има дивовско тело и руке које из рамена моћно дејствују. Он удари цара по лицу и разби му гвоздени визир за очи који виси са шлема, а овај му мачем одсече руку, па га учини неспособним за борбу и одмах га зароби“ (ВИИНЈ IV, 1971: 125). Како смо показали у претходном излагању, циљ византијских писаца приликом састављања опширних описа двобоја био је величање храбрости, снаге и спретности владара. Ово није био једини описани мегдан ни у делу Јована Кинама, ни у делу Никите Хонијата.⁶ Не треба губити из вида да је у питању био обичај уведен из западне културе. У Византијском царству двобоји никада нису постали уобичајени део судске праксе, већ су претежно практиковани у ратним походима. Штавише, чини се да су се у време Комнина на овај начин чешће сукобљавали странци у царској служби, а знатно ређе саме византијске војсковође или владари (Rodriguez Suarez, 2014: 236-237).

Уколико се двобоји нису у потпуности укоренили ни у самој Византији, мало је вероватно да су по тамошњем узору у преднемањихком периоду прихваћени у српским земљама. Двобој Манојла и Вакхина Стојан Новаковић наводи као први пример мегдана у српској историји (Новаковић, 1893: 99-100). Остављајући по страни окршај Љутевида и Гојислава кога преноси познији извор, намеће се питање да ли два изолована случајева описаних двобоја могу послужити као доказ да се западњачка пракса практиковала и на овим просторима у временима пре Немањића. Чини се да изворна грађа не даје довољно доказа за потврдан одговор. Треба нагласити да сам Вакхин није био српског, већ угарског порекла, што у Новаковићево време није било познато. За разлику од средњовековне Србије, историја суседне Угарске бележи бројне примере двобоја. Спорови су се решавали судским двобојима, у случајевима недостатка писаних доказа.⁷ Такође су такви обрачуни били чести приликом ратних похода. Мада се оба

ВИИНЈ IV, 1971: 35, н. 71.

⁶ Кинам оставља вести о двобоју вође норманских најамника у византијској служби, Томе Антиохијског против извесног Ангела, приликом Манојлове експедиције на Италију, убрзо након ових догађаја (1155–1157) (Kyriakidis, 2016: 123; Rodriguez Suarez, 2014: 236-237). Никита Хонијат описује мегдан између јерменског племића Константина и византијског војника Евстратија у Киликији 1138. године (Kyriakidis, 2016: 123).

⁷ Clair, 2002: 128-162, за примере двобоја у средњовековној мађарској историји.

описа уклапају у дефиницију двобоја, они су пре доказ да су на овим просторима ратници били снажни и вешти у баратању оружјем. Сукоба појединаца свакако је морало бити, што је за средњи век и уобичајено. Међутим, да ли су и каквим правилима они били подвргнути, не можемо знати. Јасни докази да је западњачки стил индивидуалне борбе, уз поштовање одређених правила, постојао у преднемањихкој Дукљи или Рашкој, по нашем мишљењу не постоје.

Тек средином 14. века налазимо доказ да је ова област била уређена одређеним правилима. Члан 131. Душановог законика предвиђао је двобоје као дозвољени начин решавања спорова међу војницима: „На војсци свађе да не буде. Ако ли се свађају двојица, нека заметну двобој, а други нико од војника да им не помогне у тучи. Ако ли ко прискочи и помогне у тучи, да се казне, руке да им се одсеку“ (Бубало, 2010: 197). Поменути чланом само је озакоњен обичај који је одраније морао бити устаљен у српском друштву. Легализовање индивидуалних обрачуна кроз слово Душановог законика није промакао истраживачима. Њихова пажња углавном је била усмерена на правну страну овог проблема, односно на решавање питања да ли је у средњовековној Србији постојао тзв. судски двобој, попут онога у државама западне Европе.⁸ Циљ овог члана законика био је спречавање ескалације спорова међу појединцима, односно проширења међусобних размирица на друге војнике, поготово током ратног стања. Схватање средњовековног човека подразумевало је да је победник у двобоју одређен Божјом вољом, услед чега је сматрано ваљаним начином решавања спорова (Новаковић, 1898: 224-225; Соловјев, 1980: 282). Посебну пажњу истраживачи су посветили потенцијалним помагачима једној од страна. На тај начин спречавало се да индивидуални сукоби прерасту у општу тучу. Цитирани члан наведен према Атонском рукопису предвиђа казну одсецања руку помагачу. Исту казну прописују и Бистрички и Ходошки рукописи.⁹ Рукописи ближи оригиналу разликују се у прописаној казни помагачима. Тако, према Призренском рукопису „они да се бију“, док према Струшком и Раковичком „да се убију“ (Соловјев, 1980, 283; Бубало, 2010: 197). С обзиром на строгост последње санкције, сматра се да је у питању грешка преписивача (Новаковић, 1870: 225; Бубало, 2010: 197). Још је Александар Соловјев констатовао да су двобоји представљали вансудски начин решавања спорова (Соловјев, 1980: 282). У средњовековној Србији нису сви спорови решавани судским путем. Са јачањем централне власти, држава је настојала да у своју надлежност преузме искључиво право решавања спорова. Самостално решавање спорова више није било допуштено. Двобоји се убрајају у обичајно правно решавање спорова, чији облици нису сви забрањивани истовремено.

⁸ Различити ставови сумирани су у књизи Теодора Тарановског са закључком да, попут византијског, средњовековно српско право није познавало институцију судског двобоја (Тарановски, 2002, 580-587). Исти став заступао је Александар Соловјев (Соловјев, 1980: 282-283). Уп. ЛССВ, 1999: 149.

⁹ Александар Соловјев је приметно да је казна одсецања руку типична за византијско право, где је примењивана над коњокрадицама (Соловјев, 1980: 283).

Овакви начини решавања спорова свој назив дугују чињеници да их није прописала централна власт, већ их је само толерисала (Ђекић, 2007: 284). Поред двобоја постојали су и други облици оваквог начина решавања спорова, попут самосуда¹⁰, мирења¹¹, најезде¹² и изма¹³. Поједини облици обичајно правног решавања спорова, попут крвне освете или система композиције, у међувремену су нестали (Ђекић, 2012: 39-46).

Поставља се питање узора који су законодавцу послужили да овај проблем реши баш на такав начин. Како смо претходно показали, двобоји су били практиковани како на римокатоличком Западу, тако и у православним земљама Истока. Чији је утицај био пресудан на Србију? Чињеница да је чланом Душановог законика двобој постао легитиман начин решавања спора значи да је таква пракса морала постојати у српском друштву извесно време пре доношења самог Законика. Обичајно право је Закоником само добило своју писану форму. У светлу претходног излагања, чини се да смо доказали да у преднемањихкој Србији двобој није представљао уобичајену праксу, те је до његовог постепеног продора у српско друштво морало доћи управо у време владавине Немањића.

Прихватање двобоја у српској средини вероватно се треба повезати са интензивнијим ангажовањем најамничке војске.¹⁴ Обичај је био у великој мери присутан и у суседној Угарској. Византијски извори чешће бележе примере мегдана од српских, за шта је могуће објашњење да су Грци чешће били у контакту са најамничким војскама од Срба. Страни војници мешали су се у унутрашње размирице Срба још од времена Стефана Немање. У бици код Пантина 1168. године у саставу одреда Тихомира Завидовића бориле су се и снаге које је послао византијски цар Манојло Комнин (ИСН I, 1981, 209-210). У бици код Гацка 1276. године Драгутин Немањић је у борби против оца Уроша I користио помоћне одреде угарског краља Ладислава IV (ИСН I, 1981: 356). Међутим, у оба случаја у питању није била најамничка војска, већ савезничка помоћ околних владара (Uzelac, 2015: 70-71). Први најамници ангажовани су на почетку владавине Уроша I (1243-1276), приликом монголске најезде (Узелац, 2011: 76-77). Тек од времена краља Милутина (1282-1321), најамници постају стална компонента српске војске. Присуство најамника са запада документовано је почетком 14. века. Још у доба Милутинове владавине постоје оскудни подаци о ангажману италијанских авантуриста. Шпански најамници продиру на просторе Балкана у саставу Каталинске компа-

¹⁰ Случај када је једна од страна сама намиривала своја потраживања (Ђекић, 2007: 285).

¹¹ Мирење је доводило до поравнања у парницама, односно до ослобођења од кривичне одговорности. (Ђекић, 2007: 286-290).

¹² Случај када властелин није желео да реши спор на законит начин, већ је спроводио правду уз помоћ својих људи (Ђекић, 2007: 290-291).

¹³ За дуг једног Дубровчанина или Млечанина пленила се имовина другог Дубровчанина или Млечанина (Ђекић, 2007: 291-294).

¹⁴ У овом правцу размишљао је: Томић, 1902, 4.

није, што је у историографији добро проучено. Учествују на страни Дубровчана приликом рата са Србијом 1300–1301. године, а Млетачка република их 1313. године ангажује у борбама против Младена II Шубића (Динић, 1960: 15-16). Западњачких најамника било је у бици код Велбужда. Јован Кантакузин помиње Немце, а Нићифор Григора Французе, док их српски извори не помињу (ВИИНЈ VI, 1986: 209-210, 338; Динић, 1960: 20-23). Витез Палман, пореклом из Летинберга, двадесет година стајао је на челу телесне гарде Душана Немањића, коју је чинило три стотине обучених оклопника, опремљених савременим наоружањем и опремом (Алексић, 2015: 9-10). Није нам циљ улазити у разматрање етничког састава најамничке војске српских владара. Правила двобоја важила су на читавом средњовековном Западу. За нашу тему значајно је то што је боравак западњачких најамника у српским земљама отворио врата продору њихових обичаја на овим просторима. Поред начина борби, модернизације наоружања и војне опреме, њиховом утицају може се приписати и увођење обичаја решавања спорова путем двобоја. Доказ прихватања њихових обичаја налазимо и у епским народним песмама, преткосовског, косовског, покосовског и циклуса песама о Марку Краљевићу.¹⁵

И током 15. и 16. века, на просторима насељеним Србима бележени су примери двобоја. Сачувани су подаци о двобоју у парници између представника Јована Хуњадија и Ладислава Патакија, кастелана деспота Ђурђа Бранковића у Таљи, поводом Хуњадијевог заточеништва у Смедереву (11. јун 1450. године) (Крстић, 2015: 364, 371-373). По доласку на власт угарског краља Владислава II Јагелонца (1490–1516), српски одреди под командом Дмитра Јакшића учествовали су у рату новог угарског владара против брата Јана Алберта. Главнина Албертових снага септембра 1490. године опседнута је у Кошицама. У саставу опседнуте војске учествовало је и 500 Татара, од којих је најснажнији сваки дан излазио испред зидина града и изазивао Мађаре на мегдан. Како се нико није смео одазвати, позив је прихватио вођа српског одреда, Дмитар Јакшић. У двобоју је успео да обори са коња и убије Татарина, након чега је град пао, а Алберт потиснут из борбе око круне Светог Стефана (Ивић, 1914: 23-24; Clair, 2002: 153). Последњи српски деспот, Павле Бакић, изазвао је 1537. године на двобој знатно млађег угарског великаша Валентина Терека, у покушају да на тај начин спречи пустошење својих територија. Терек се најпре одазвао позиву, те је утаночено време и место на коме ће се мегдан организовати, а Бакић је успео прибавити дозволу краља Фердинанда. Међутим, Терек је напослетку почео да избегава борбу, правдајући се да нема дозволу свога владара Јована Запоље, те двобој није ни организован (Ивић, 1914: 120-122).

¹⁵ С обзиром на сврху ових песама и време њиховог настанка, оне се не могу узети као поуздан историјски извор. Обиље описаних двобоја у епским песмама не може допринети доношењу ма каквих сигурних закључака. Међутим, оне барем посредно доказују да је институција двобоја морала постојати у Србији позног средњег века. Новаковић, 1893, 101-106.

И у мирнодопским временима су у средњовековној Србији организовани двобоји. Мавро Орбин у свом „Краљевству Словена“ преноси да је на свом двору цар Душан често организовао турнире.¹⁶ Двобоје на витешким турнирима Мавро Орбин је означавао термином „ђостра“ (италијански: *giostra*). Посведочено је организовање ђостре у Котору. Подразумевала је двобој двојице бораца, на коњима или пешака. Није се сматрала опасном игром, будући да се користило тупо оружје, односно мачеви без оштрице и врха, као и дрвене тољаге и шупља копља. Намера је била спречити случајна убиства учесника. Циљ оваквих игара свакако је било показивање спретности и снаге. Честа тема на минијатурама у западној Европи, присутна и на овим просторима, била је сцена дама како посматрају борбу витезова.¹⁷ Победници су се могли надати наградама од стране владара, о чему сведочи и сам Орбин: „Приређивао је такође често витешке турнире и пијанке, обдарујући оне који су се истицали и друге побеђивали“ (Орбин, 1968: 33). Константин Филозоф пише о присуству деспота Стефана Лазаревића на витешким турнирима свога сениора, угарског краља Жигмунда Луксембуршког. Витезови српског деспота често су побеђивали на тим турнирима: „... и на сабору свих кнезова један од витезова благочестивог (Стефана) обори најсилније и узнема победу“ (Јовановић, 1989: 119). На великом сабору у Будиму из 1412. године, велике успехе на турнирима постигли су витезови босанског краља Остоје (Бојанин, 2005: 357).¹⁸ Глаголи „торнати се“ или „турнати се“, изведене од француске речи „tournoi“, односно „турнир“, у значењу одмеравања снаге или вештине појединаца, честе су у српским средњовековним витешким романима, попут „Српске Александриде“, „Роману о Троји“ или „Повести о Триштану и Ижоти“ (Бојанин, 2005: 357-359).

Из наведених примера видимо да су учесници двобоја у средњовековној Србији били сами владари и истакнуте војсковође, али и обични војници. Храброст, вичност у руковању оружјем и телесна снага били су предуслови за учествовање у мегданима. У двобоју је од поседовања ових врлина зависео живот учесника. Дукљанин наглашава Љутовидову вичност у оружју. Кинам и Хонијат истичу телесну снагу Вакхина. Татарин који се сукобио са Дмитријем Јакшићем био је најс-

¹⁶ Орбин, 1968: 33. Орбинов податак о двобојима на Душановом двору не потврђују други сачувани извори.

¹⁷ Сцена девојака које посматрају борбу витезова налази се на стећку из Радимље код Стоца у Херцеговини, на гробљу члана познате породице Милорадовића. Каменорезац је могао бити пореклом са запада, будући да су мајстори из Фландрије често ангажовани од стране босанске властеле. У епској народној песми „Женидба Душанова“ латинке ђевојке посматрају Милоша Војиновића који учествује у двобоју. Миодраг Пурковић је сматрао да је непознати састављач песме или слушао или и сам видео борбу витезова, те је одатле преузео инспирацију за опис двобоја (Пурковић, 1997: 14-36).

¹⁸ Једном српском јединицом командовао је почетком 15. века поданик угарског краља Жигмунда Луксембуршког, Фирентинац Филип де Сколарис (Филип Мађарин). Ови витезови, уколико нису лично учествовали у витешким играма, морали су их макар гледати или слушати о њима (Пурковић, 1997: 35).

нажнији од својих сабораца. Нажалост, историјски извори о тренингу средњовековног српског војника су оскудни. Војнике најамнике владар није примао, уколико нису физички спремни и научени војном вештином. У домаћим изворима о томе нема изричите потврде, али су сачувани подаци о обучавању византијских најамника у доба владавине Алексија I Комнина (1081–1118), који се могу аналогично пренети и на српску војску (Новаковић, 1893: 97-99). Властeosка или пронијарска војска обучаваала се у самој пракси, али и на поменутиим витешким турнирима. Турнири су били блиски војничким тренинзима, на којима се показивала снага и окретност.

Двобоје у средњовековној Србији можемо поделити у две групе: двобоје у ратним и двобоје у мирнодопским условима. Двобоји приликом ратних времена организовани су у различите сврхе. Понекад се двобојем предводника војски решавао исход неизвесне битке. Такође, до двобоја је долазило приликом дуготрајних опсада градова, током којих су на тај начин и опсађивачи и опседани проналазили забаву и прилику да истакну своје чете (Томић, 1902: 4). Приликом оваквих мегдана, појединац је бранио не само своју, већ и част читавог народа, односно своје државе. Сврха двобоја могла је бити и одбрана части појединца. Честе размирице у редовима својих војника цар Душан је покушао да реши дозвољавањем појединачних борби, у којима је учешће било дозвољено само изазивачу и изазваном. У периодима мира двобоји су организовани на витешким турнирима, као својеврсан вид забаве средњовековне властеле, али и начина да се покажу вештина и снага и на тај начин обуче за учешће у рату.

На основу изреченог у претходном, могуће је извести одређене закључке по питању обичаја двобоја у средњовековној Србији: 1) Увођење двобоја резултат је продора западног утицаја, до кога је дошло интензивнијим ангажманом најамничких снага, почев од владавине краља Милутина Немањића. Током прве половине 14. века двобој постаје начин решавања спорова међу војницима, који су једини имали право ношења оружја. 2) Двобој је у многим земљама западне Европе, укључујући и суседно Угарско краљевство, представљао облик тзв. „божјег суда“, односно дозвољени начин доказног средства у случају недостатка других доказа. У Србији двобој није представљао доказно средство пре доношења Душановог законика. 3) У западној литератури, двобој је величан као нарочити чин јунаштва. Под утицајем запада, величање двобоја присутно је и у византијској књижевности, почев од 10. века, где постаје део похвала владарима и војсковођама. Насупрот томе, у српској житејној књижевности, коју такође карактеришу хвалоспеви, приповедања о двобојима изостају. Изгледа да се спремност владара да се упусти у индивидуалну борбу није сматрала нарочитим чином храбрости. 4) Да се ипак и на нашим просторима ценила храброст мегданџија сведочи народна књижевност, као и поједине алузије, попут поменуте забелешке Константина Филозофа. Српски ратници су на витешким турнирима организованим у суседној Угарској бележили запажене успехе, што није било могуће без икакве претходне припреме.

Обичај карактеристичан за читаву Европу очигледно није могао заобићи ни српске земље. Двобоји су се током 14. и 15. века ustalili као уобичајан начин решавања међусобних спорова, доказно средство обрачунавања у војним походима или као вид забаве. Као такав, он оставља трага у домаћим и страним писаним изворима. На просторима Балкана губи се продором Турака, који су практиковали другачији начин вођења борбе. И у осталим деловима Европе се на измаку средњег века губе витешки идеали, чему је свакако допринела и појава ватреног оружја. Током 15. и 16. века, како у читавој Европи, тако и на нашим просторима, постепено долази до „индивидуализације“ двобоја. Већ током 15. века двобоји у српским земљама постају све ређи, да би се током 16. и 17. века поново умножили, са развојем отпора хајдука и ускока (Томић, 1902: 4-6).

ЛИТЕРАТУРА

- Baldick, Robert. *The Duel: A History of Duelling*. London: Chapman & Hall, 1965.
- Clair, Vilmos Emil. *Magyar Párbaj: A Párbaj Története*. Budapest: Osiris, 2002.
- James Sinclair, Kyle. *War Writing in Middle Byzantine Historiography. Sources, Influences and Trends*. Birmingham: Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies Institute of Archaeology and Antiquity College of Arts and Law, 2012.
- Kazhdan, Alexander. *A History of Byzantine Literature*. Athens: National Hellenic research foundation Institute for Byzantine research, 2006.
- Rodriguez Suarez, Alex. *The Western presence in the Byzantine Empire during the reigns of Alexios I and John II Komnenos (1081–1143)*. London: King's College London, 2014.
- Savvas Kyriakidis. „Accounts of single combat in Byzantine historiography - 10th–14th centuries“. *Acta classica LIX* (2016): 114-136.
- Uzelac, Aleksandar. „Foreign Soldiers in the Nemanjić State – A Critical Overview“. *Београдски историјски гласник* 6 (2015): 69-88.
- Алексић, Марко. „Реформа српске војске у време Стефана Душана“. *Војно-историјски гласник* 2 (2015): 9-32.
- Бојанин, Станоје. *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја 12. до краја 15. века*. Београд: Историјски институт, 2005.
- Вујанић, Милица и др. *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Динић, Михаило. „Шпански најамници у српској служби“. *Зборник радова Византолошког института* 6 (1960): 15-24.
- Ђекић, Ђорђе. „Српско средњовековно право: од освете до резервата судских“. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 138 (2012): 39-46.
- Ђекић, Ђорђе. *Решавање спорова у средњовековним српским земљама* (необјављена докторска дисертација). Ниш: Филозофски факултет, 2007.

- Ивић, Алекса. *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем (1459–1690)*. Загреб: Привредникова књижара и штампарија, 1914.
- Кадлец, Карел. *Првобитно словенско право пре X века*. Београд: Геце Кон, 1924.
- Караџић, Вук. *Српски рјечник*. Беч: Штампарија јерменскога манастира, 1852.
- Крстић, Александар. „Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића“. *Зборник радова Византолошког института* 52 (2015): 359-379.
- Милосављевић, Борис. „Двобој у Србији: историјски, друштвени, правни, политички и морални аспект“. *Годишњак за друштвену историју* 1 (2014): 7-36.
- Новаковић, Реља. „Још нешто поводом битке на Тари 1150. године“. *Историјски часопис* 25-26 (1978-1979): 5-28.
- Новаковић, Стојан. *Стара српска војска*. Београд: Краљевска-српска државна штампарија, 1893.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Просвета, 1969.
- Пурковић, Миодраг. *Јунаци српских народних песама*. Шабац, 1997.
- Радојчић, Никола. „Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову“. *Гласник Скопског научног друштва* 15, 9 (1935): 1-28.
- Тарановски, Теодор. *Историја српског права у немањинској држави*. Београд: Лирика, 2002.
- Томић, Јован. *Мегдан у Србији XVI и XVII столећа: историјска студија*. Нови Сад: Матица српска, 1902.
- Ћирковић, Сима, Михаљчић Раде. *Лексикон српског средњег века* (=ЛССВ). Београд: Knowledge, 1999.
- Ћирковић, Сима. *Историја српског народа I* (ИСН I). Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Узелац, Александар. „Најамничке војске краља Стефана Уроша II Милутина“. *Војно-историјски гласник* 2 (2011): 9-27.
- Шкриванић, Гавро. „Битка на Тари (1150)“. *Весник војног музеја ЈНА* 6–7 (1962): 25-36.

ИЗВОРИ

- Gesta Regum Sclavorum I* (= GRS I). прир. Тибор Живковић. Београд: Историјски институт, 2009.
- Бубало, Ђорђе (прир.). *Душанов законик*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Византијски извори за историју народа Југославије III* (= ВИИНЈ I). прир. Георгије Острогорски, Фрањо Баришић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1966.

Византијски извори за историју народа Југославије IV (= ВИИНЈ IV). прир. Георгије Острогорски, Фрањо Баришић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1971.

Византијски извори за историју народа Југославије VI (= ВИИНЈ VI). прир. Фрањо Баришић, Божидар Ферјанчић. Београд: Византолошки институт САНУ, 1986.

Константин Филозоф. *Повест о словима*. прир. Гордана Јовановић. Београд: Просвета/Српска књижевна задруга, 1989.

Мавро Орбин. *Краљевство Словена*. прир. Здравко Шундрица, Сима Ћирковић. Београд: Српска књижевна задруга, 1968.

Новаковић, Стојан (прир.). *Законик Стефана Душана цара српског: 1349 и 1354*. Београд, 1898.

Соловјев, Александар (прир.). *Законик цара Стефана Душана: 1349 и 1354. година*. Београд: САНУ, 1980.

DUELS IN MEDIEVAL SERBIA

Summary

The custom of duels did not bypass the areas of the medieval Serbian lands. As a Western practice, dueling eventually spread to the Byzantine Empire, but also to other Orthodox countries. In Serbian lands, the first mention of duels in historical sources comes from the middle of the 11th century, but acceptance in the Serbian state can only be talked about since the 14th century. Although the Byzantine influences should not be ignored, the influence of the mercenary forces from the west was decisive. Dušan's code legalized individual duels as a way of resolving disputes in the army, which prevented the escalation of conflicts to other soldiers. Also, megdans were organized at knightly tournaments, where they were used to demonstrate strength and dexterity in handling weapons. Uncertain battles were sometimes resolved with duels in times of war, in our region as well as throughout medieval Europe. However, unlike most European countries, dueling is not legalized as a method of evidence in court.

Key words: Duel, Dušan's Code, Settlement of Disputes

МОДЕЛИ САВРЕМЕНОГ ОБРАЗОВАЊА И КАЗНЕНЕ МЕРЕ У ОБРАЗОВАЊУ

Резиме

Одредбама Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ број 88/2017, 27/2018, 10/2019, 27/2018, 6/2020 и 29/2021), у глави XII су предвиђене казнене одредбе, које се односе на кршење одредаба овог Закона. Распон предвиђених казни се креће од сто хиљада до два милиона динара. Казнене одредбе се односе на прекршаје које чине образовне установе приликом вршења своје примерне делатности. Поред образовне установе, кажњен може бити правно лице које прима податке на обраду, као и родитељ, односно старатељ детета. На крају, подложни санкцији могу бити и заводске установе које се старају о малолетним лицима.

Циљ казњених одредби је у заштити основних вредности које се промовишу Законом, а које се односе на образовање и васпитање деце и младих, право на образовање и васпитање, ниво квалитета образовања и васпитања и добрих исхода образовног и васпитног процеса. Уједно, штите се и вредности прокламоване Уставом Републике Србије и другим законима, као и људске и грађанске гаранције које се сваком грађанину Републике Србије пружају.

Кључне речи: образовање, казна, дете, родитељ, институција.

УВОД

Улога и значај знања и образовања у савременом свету, заснованом на новим техникама и технологијама је од примарне важности. Савремени свет се не би могао замислити без образованих и стручних кадрова, оспособљених за обављање кључних функција у друштву. Знање је посебна врста квалитета који се мора неговати и стога свако друштво има значајну обавезу да своје младе нараштаје подстиче и мотивише да се образују и стручно усавршавају. Улога друштва у поступку образовања младих се огледа у издвајању адекватних средстава како би се образовне институције унапређивале, савременизовале и међусобно интегрисале са тржиштем рада, као и како би се побољшала њихова комуникација.

Подизање нивоа образовања у друштву доприноси рекогницији појединачних способности, могућности, интересовања, као и потреба сваког члана друштва. образовање има за циљ да усмери сваког појединца и оспособи га за обављање одређених делатности.

Знање у данашњем друштву, поред наведених квалитета, има и свој економски израз, који се јавља кроз валоризацију стечених знања

¹ antonovicr@gmail.com

и вештина у процесу рада. Свако знање, способност и вештина се на тржишту рада продају као и свака друга роба, а послодавци знање плаћају кроз лични доходак који квалификовани радник остварује. Приходи од запослења омогућује стварање егзистенцијалних услова, социјалну интеграцију, стварање услова за економско богатство, развој различитих потреба, стварање могућности за одређених друштвеним активностима и томе слично (Вилић, 2014: 391).

Некада је била велика дилема да ли је улагање у образовање трошак или инвестиција. Данас се сматра да је једина исправна инвестиција улагање у образовање. Сваки појединац који инвестира у своје образовање заправо себи обезбеђује бољу будућност, боље услове живота и рада, а индиректно помаже друштву да буде напредније и развијеније. Истраживања су доказала да су друштвеним просперитетима значајан фактор били јаки индустријски гиганти, са високом технолошком опремом, са високообразовним и стручно оспособљеним радним кадровима, који су много полагали на истраживањима тржишта и који су значајна средства инвестирали у побољшање услова рада и додатно усавршавање својих запослених. У ту сврху, ови гиганти су осавремењивали средства рада, што је подразумевало употребу нових технологија електронске комуникације и размене нових едукативних садржаја, што је допринело и стварању нових радних места и прекомпоновању старих систематизација послова (Гиденс, 2005: 512-513).

Међутим, упркос свим непобитним чињеницама које иду у прилог значају образовања, неке земље света не могу да се похвале високом стопом образованих људи, нити постојањем интересовања за едукацијом. Поразна је чињеница да преко 130 милиона женске деце у свету не похађа ниједан облик наставе. Према истраживањима организације „Глобал Цитизен“ из 2019. године, детектовано је чак десет проблема у савременом образовању на светском нивоу. Први и свакако највећи проблем је материјалне природе и огледа се у недостатку новчаних средстава. Земље у развоју немају капацитет да финансирају сектор образовања, те за ту сврху одвајају минималне новчане своте. Такав однос према образовању има катастрофалне последице на знање и стручну оспособљеност будућих генерација.

Потом следе проблеми недостатка квалификованог просветног кадра, недостатка простора за учење (мањак образовних институција), недостатак опреме (уџбеника, који су најоскуднији у Камеруну, где један уџбеник користи чак 13 ученика), лоша доступност образовања деци са посебним потребама, дискриминација жинске деце, којој се забрањује образовање, деца из породица у којима је заступљено насиље вољно или невољно не похађају наставу, велика раздаљина школа и места становања деце и висока цена школарине. Сви наведени разлози, самостално или у садејству, делују врло демотивишуће по образовање на светском нивоу. Наведеним проблемима у образовању треба додати и честе ратове и немире, који ремете редован процес образовања деце, који их, уместо у школске клупе, терају у избеглиштво (доступно на: <https://www.globalcitizen.org/en/>).

Перманентна едукација, проучавање и развијање наставе свакако је неизоставно у савременој школи. Образовање будућих учитеља мора развијати у њима свесност те важности, а самим тиме и програми стручног усавршавања морају се делимично прилагодити посебностима свакога учитеља јер иако већином препознато као преко потребно и примењиво, нуди непотпуно додатно образовање на подручју креативности. Управо у том смеру види се могућност развијања креативности. Потреба за сурадњом прелази ограничен број стручних усавршавања које је често и непрактично. Сарадња се мора остварити на разини школе која је примарно место стицања нових знања и његове практичне употребе. Остварујући квалитетну комуникацију и интеракцију учитеља, ученика и стручних сарадника могући су већи помаци у развијању и потицању креативности.

Данас се много говори, а негде и проводи идеја заједнице учења. "Појам заједнице учења појављује се 90-тих година у САД-у и представља социјалну структуру која омогућује повезивање онога што се учи с могућношћу повећане интеракције између оних који уче са својим учитељима који постају судионици у изазову учења... За разлику од повременог стручног информирања, заједницу учења можемо дефинирати као скупину својом вољом удружених лица које у дужем временском раздобљу (од неколико месеци до неколико година) комуницирају своје вредности, стварају заједничку визију, сурађују с циљем унапређивања своје праксе и личног учења, критички промишљају своје деловање и његове услове" (Bognar i Bognar 2007: 112) Важност таквог начина рада мора бити препозната и уважена као могућност развијања свих потребних елемената савремене школе.

Кад се говори о образовању у Републици Србији, евидентно је да имамо све већи број функционално неписмених средњошколаца са једне и све већи број одличних ученика, тзв. „вуковаца“, са друге стране. Образовање у нашој земљи нажалост нема статус какав заслужује да има, а разлог у томе треба тражити у недовољним материјалним улагањима у ту друштвену област. Просветни радници нису адекватно плаћени, па самим тим нису мотивисани да свој посао квалитетно раде. Такође, мотивација за стицањем нових знања, способности и вештина изостаје и код саме деце, која не препознају значај образовања и која не виде конкретну корист од свог образовања. Овде се свакако може говорити и о лошој јавној промоцији образовања и знања посредством средстава јавног информисања, која предност дају неким мање образованим друштвеним слојевима, док се садржаји образовног карактера редукују или у потпуности укидају.

УЛОГА И ЗНАЧАЈ КАЗНЕ

Кад се говори о казни, она представља нужност која произилази из неке друштвено неприхватљиве радње. Казна заправо представља одговор друштва на такве поступке, а улога казне је двојака. Са једне стране, она треба да осигура примену законске норме, а са друге стране, она треба да буде одговор на понашање које је супротно законској норми.

Закон својим нормама прописује правила понашања. Та правила су обавезујућа за све грађане. Међутим, свака норма садржи, поред диспозиције и санкцију, која се активира у случају непоштовања диспозиције. Казна или санкција представља део сваке норме. Норме се састоје од диспозиције и санкције. Диспозиција је одређено правило понашања које се намеће људима као обавеза. Санкција представља гаранцију да ће се диспозиција поштовати, јер садржи казну за евентуално кршење диспозиције. Санкција се активира увек кад се диспозиција крши и примењује се према оном лицу које је поступало супоротно диспозицији.

Сама казна би се могла дефинисати као мера која се примењује према починиоцу одређеног недозвољеног дела, како би се сузбило такво понашање, а на основу правноснажне судске одлуке. Применом казне, учиниоцу недозвољене радње се ускраћују нека од важних добара или права, или му се наноси какво зло (Игњатовић, 2010: 95-98). Овде треба истаћи да постоји дуализам између правних теоретичара који заузимају ставове који су међусобно супротстављени. Према једнима, казна мора имати реторзивни карактер, што значи да је њен циљ наношење зла лицу које је починило недозвољену радњу. Заговорници оваквог става су се залагали за то да се на зло мора одговорити злом, те да једино ефикасно деловање према учиниоцима недозвољеног дела је узвраћање истом мером.

Према другом становишту, казна мора имати много смисленији карактер, те она не треба да буде пука одмазда према учиниоцима, већ она мора имати васпитну улогу, да код кривца пробуди осећај кривице, гриже савести и жељу за ресоцијализацијом и укључивањем у друштвене токове. Према овом становишту, одмазда само продубљује јаз који постоји између починиоца недозвољене радње и друштва, док казна као корективни и ресоцијализујући фактор, има за улогу адаптацију неприлагођеног члана друштва на легалан и друштвено прихватљив начин живота (Антоновић, 2018: 345).

Иако су најзаступљеније у кривичном праву, казне су саставни део многих закона. Већина законских текстова, на крају или непосредно пред крај садрже посебно поглавље са казним одредбама. Управо тиме се штити примена законских норми и обезбеђује њихово поштовање.

КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ У ЗАКОНУ О ОСНОВАМА СИСТЕМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Позитивни Закон о основама система образовања и васпитања, у глави XII садржи казнене одредбе. Овде треба поставити јасно разграничење између казни које се примењују у процесу образовања према ученицима од стране просветних радника, а које треба да поспешују њихову продуктивност у раду. Казне које се изричу ученицима у процесу образовања су углавном условљене обликовању њиховог понашања. Ефикасност система кажњавања ученика, према постојећим обичајима нису дале и не дају жељене резултате (Јевтић, 2017: 99).

Међутим, овде је предмет интересовања законска казна која је предвиђена за субјекте као што су образовне установе и родитељи, односно старатељи.

У члану 191. Закона, утврђена је новчана казна у распону од 100 хиљада до милион динара за установу ако: 1) не упише дете у предшколску установу или основну школу у циљу похађања припремног предшколског програма; 2) не упише дете у основну школу; 3) не донесе развојни план и годишњи план рада; 4) не изведе химну Републике Србије; 5) спроведе оглед без сагласности Министарства или врши статусне променеза време трајања огледа; 6) не донесе и не примењује индивидуални образовни план; 7) не донесе благовремено, односно не остварује програм васпитања и образовања или не предузима мере за остваривање принципа, циљева и стандарда образовних достигнућа; 8) не пропише начин и поступак за заштиту безбедности деце, односно ученика; 9) не предузима или неблаговремено предузима одговарајуће мере у случајевима повреде закона и тежих повреда радних обавеза запослених; 10) дозволи страначко организовање и деловање у установи; 11) прими у радни однос запосленог који не испуњава услов; 12) не достави Министартву све податке у вези са лиценцом наставника, васпитача и стручних сарадника; 13) ако не удаљи са посла запосленог због теже повреде радне обавезе; 14) ако закључи уговор о извођењу наставе супротно Закону.

Одговорност за наведена дела сноси и директор, који лично може бити кажњен новчаном казном у износу од 25 до 100 хиљада динара.

Новчаном казном у распону од 200 хиљада до два милиона динара ће се казнити установа која отпочне са радом, организује издвојено одељење, обавља проширену делатност, изврши статусне промене и промене седишта и назива седишта установе. Такође се за наведено дело кажњава и директор новчаном казном у распону од 50 до 150 хиљада динара.

Законодавац је дефинисао казне које се односе на правно лице које податке које су добили вршећи своју образовну делатност користи и објављује супротно сврси која је означена захтевом за прикупљање података новчаном казном у распону од 50 хиљада до милион динара. Такође, и физичко лице које користи податке и објављује их супротно сврси за које су прикупљани, биће кажњено новчаном казном у распону од пет до сто хиљада динара. Високошколска установа, установа ученичког и студентског стандарда и други јавно признати организатори образовних активности такође могу бити кажњени новчаном казном у распону од 50 до сто хиљада динара у случају да не ажурирају податке у адекватним регистрима. Исто ће и одговорна лица високошколских установа, установа ученичког и студентског стандарда и јавно признатих организатора образовних активности бити кажњени новчаном казном у распону од пет до педесет хиљада динара.

Казном у распону од пет до сто хиљада динара, казниће се родитељ, односно заступник који поступа супротно законским одредбама које регулишу родитељску одговорност. Чланом 84. Закона о основама система образовања и васпитања, прописано је да је родитељ одгово-

ран за упис детета у предшколску и школску установу, за редовно похађање наставе, за редовно похађање припремне наставе, да у року од 48 сати од момента настанка спречености ученика да похађа наставу, да о томе обавести школу, да правда изостанке ученика у школи, да узме учешће у свим васпитним и образовним процесима детета, као и да поштује правила образовне установе.

Казном у распону од 30 до сто хиљада динара ће се казнити родитељ, односно старатељ детета који физички, психички, сексуално и дигитално злоставља и занемарује дете. Такође, истом казном ће се казнити лице које се понаша на начин којим се вређа углед, част и достојанство детета или ученика.

Казном од 500 хиљада до милион динара ће се казнити завод, надлежан за припрему или учешће у припреми подзаконских аката, ако не припреми и не достави одговарајући материјал надлежном министру. Директор завода ће се због оваквог пропуста у раду завода казнити новчаном казном у износу од пет до сто хиљада динара.

ЕФЕКТИ КАЖЊАВАЊА

Као што се може видети из дате анализе казних одредби позитивног Закона о основама система образовања и васпитања, циљ кажњавања је омогућавање уредног функционисања образовања и стручног оспособљавања деце и младих. Такође, очигледна је интенција законодавца да казним нормама осигура бољу примену Закона, те да кроз систем претњи новчаном казном, сваког појединца приволи на понашање које је са аспекта закона прихватљиво.

Из анализе казних одредаба, увиђа се да за заштитни објект имају децу и младе који су у процесу образовања, потом се штити легалан начин рада образовних институција, штити се државни интегритет и ауторитет у систему образовања, као и надзорна улога ресорног министарства. Примера ради, казнене одредбе се односе на обавезност деце школског узраста да учествују у процесу образовања. Казнене одредбе с тим у вези, предвиђају новчану казну за родитеље, односно старатеље, чија деца не похађају наставу и не заврше основно школско образовање. Овај проблем је нарочито заступљен код припадника ромске националне мањине у Србији, чија деца често уопште или нередовно учествују у основно образовању. Управо зато су најчешће судске пресуде и казне које се изричу овим лицима.

Свакако треба напоменути иницијативу да се у Републици Србији законски уведе обавезност и средњег школског образовања. Обавезност средњешколског образовања је предвиђена Нацртом Стратегије образовања до 2030. године. Иако у нашој земљи 95 процената основаца уписује средње школе (дакле само 5% њих остаје на основном образовању), надлежно Министарство просвете је, приликом израде Нацрта, стало на становиште према којем се средња школа мора увести као обавезна и тиме поистоветити са основном по карактеру обавезности. Тај став је у складу и са Агендом 2030 Уједињених нација, коју је и Република Србија ратификовала,

а према којој се соновношколско и средњешколско образовање сматра обавезним.

У судској пракси Прекршајног суда у Панчеву, двоје родитеља је кажњено новчаном казном у износу од пет хиљада динара због тога што својој деци, ученицима трећег и седмог разреда основне школе нису оправдали изостанке. У случају плаћања у року од петнаест дана од дана изрицања пресуде, новчана казна би могла бити замењена казном друштвено корисног рада. У случају неплаћања, казна може бити замењена затворском казном или се казна принудним путем може наплатити.

Статистика панчевачког Прекршајног суда указује да је током 2017. године било поднесено осамдесетосам пријава против родитеља због изостанака деце из школа. Донесено је 13 решења, од којих су два садржала новчану казну и једанаест опомене. Новчане казне су биле изречене код повратника, родитеља којима се неправдање изостајања понављало. На страни олакшавајућих околности, суд је налазио чињеницу да је дошло до прекршаја први пут, да је дошло до изостанака ученика у краћим временским интервалима, да се породица налази у тешкој материјалној ситуацији и томе слично.

На страни родитеља се налази обавеза да у року од 48 часова од изостанка ученика оправда његов изостанак. У случају да не поступи у остављеном року, школа је дужна да о томе обавести секретаријат градске управе, који је дужан да покрене прекршајни поступак против родитеља, односно старатеља. Висина казне за овај прекршај се креће у распону од пет до сто хиљада динара.

Кад се говори о проблему неоправданог изостајања ученика са наставе, заправо је реч о озбиљном друштвеном проблему. Навика неовлашћеног изостајања са наставе, код младих људи ствара негативан однос према другим животним обавезама. Иако на први поглед изостајање са наставе нема дубину друштвеног проблема, ако се далекосежније сагледа последица таквог понашања, може се говорити о стварању девијантног односа према обавезама и према друштву. Да се заиста ради о проблему који има преносиви карактер на касније обрасце понашања младих људи, потврђује чињеница да она деца која у основношколском узрасту неоправдано изостају, такво понашање учествују током средњешколског образовања.

Феноменолошки посматрано, неоправдано одсуствовање са наставе може бити индивидуално и колективно. Код индивидуалног изостајања, мотивација је појединачна, на страни ученика појединца који самостално бежи са наставе. Код колективног изостајања, бекство са наставе се врши ради остваривања неких колективних циљева и интереса. Колективно изостајање се углавном дешава под негативним утицајем неформалних вођа ученичких група, који остварују јак вршњачки притисак на остале ученике, који их по инерцији следе. Међутим, индивидуално изостајање има много далекосежнији и трајнији карактер у односу на колективно. Индивидуално изостајање може бити повезано са асоцијалним ставовима ученика и његовом неадаптираности са школским системом и школским окружењем.

Код колективног изостајања, оно престаје са стасавањем и стицањем личног интегритета ученика, који самим тим, престају да слепо следе тзв. неформалне ученичке вође (Bouillet, Uzelac 2007: 209).

У вансудској пракси, педагошке мере које се примењују због неоправданих изостајања су опомене разредног старешине (кад се ради о изостајању у раздобљу од пет до четрнаест часова), укор наставничког већа (кад се ради о изостајању у раздобљу од десет до четрнаест часова), васпитно – образовни третман продуженог стручног надзора, опомена пред искључење из школе, кад се ради о изостајању дужем од 22 часа. Такође, сама школска установа, својим статутом може да донесе своја правила која се односе на велики број неоправданих изостанака. Школа може да предвиди могућност полагања разредног испита за оног ученика који оправдано није похађао наставу и због тога није могао бити оцењен.

Неоправдано изостајање са наставе је глобални проблем у образовању. Према подацима истраживања, 46 процената ученика из оправданих разлога изостаје са наставе. Без оправданог разлога на наставу не долази 26 процената. Колективно непохађање наставе, као резултат вршњачког договора се појављује код 11 процената ученика. У истраживању, ученици нису као разлог за изостајање навели незанимљивост наставе и предавања, већ је изостајање углавном условљено колективним ставом ученика о школи и настави генерално. Уједно је истраживање утврдило да многи ученици немају јасну дистинкцију између оправданог и неоправданог изостајања, а многи међу њима су стављали знак једнакости код оба облика изостајања. Стога, није на одмет ученике подробније упутити у то који су изостанци оправдани, а који нису и увести Кодекс понашања ученика, у којима би се, између осталог, разматрало и питање изостајања (Костадиновић, 2007: 101) .

Предмет истраживања је било и где ученици бораве док неоправдано изостају из школа. Чак 31 проценат њих борави у кафићима, 13 процената оде кући или борави у близини куће. Овде је посебно значајно питање да ли родитељи покривају неоправдано изостајање детета из школе, јер ако ученик у периоду кад треба да је у школи борави код куће, како то родитељима није чудно и како не постављају питање зашто дете није у школи (Буђевац, 2018: 188). У близини школе борави њих 11 процената, 13 процената ученика време проведе са својим дечком, односно девојком, седам процената ученика оде бесциљно, само да нису у школи, шест процената изосталих ученика одлази да се дружи са својим пријатељима, док свега три посто ученика време проводи у шетњи градом (Kaplan at al. 2018: 50).

Кажњавање оваквог понашања, представља значајну превентивну меру асоцијалног понашања деце школског узраста, које у овом узрасту се манифестује као апстинизам школских обавеза. У каснијим фазама развоја, овакво понашање добија своје другачије облике који могу да се манифестују као криминално и друштвено и правно неприхватљиво понашање. Стога, на ову појаву бежања са наставе не треба посматрати само као дечји несташлук и тренутну фазу, већ треба

приступити адекватном санкционисању, како би се код младог човека на време формирао систем вредности и поштовања тих вредности.

ЗАКЉУЧАК

Полазна тачка законодавца је да сваки законски документ треба да садржи казнене одредбе. Њима се штити и гарантује примена законских одредби и успоставља систем кажњавања оних лица која закон не поштују. Казна је увек представљала коректив понашања грађана у смеру који налаже правна норма, тако да без адекватне санкције нема ни адекватне норме и гаранције њеног поштовања. Међутим, казна у конкретном систему образовања и васпитања треба да буде гаранција да ће се поступак едукације одвијати квалитетно и да неће бити пропуста.

О значају процеса образовања и васпитања и улози образовног система било је много речи. Образовање будућих нараштаја у једном друштву је од суштинске важности за функционисање система. Образоване генерације представљају потенцијал сваког друштва, који представља добру претпоставку просперитета и развоја самог друштва. Према томе, улагање у образовање будућих генерација се сматра најбољом инвестицијом и улагањем у будућност. С обзиром на значај образовања, не треба да чуди интенција законодавца да казним нормама осигура примену одредаба Закона о основама система образовања и васпитања.

Наведене казнене норме остварују своју сврху постојања јер осигуравају примену најважнијих одредби Закона о основама система образовања и васпитања. Казнене норме се односе управо на најзначајније законске одредбе које регулишу најделикатнија питања попут гаранција обавезности похађања школе, гарантовања квалитета и безбедности ученика у школама, квалитета наставног процеса и томе слично.

Из судске праксе која је у самом раду наведена, може се закључити да казнене одредбе имају своју практичну примену и да се казне изричу у пракси основних судова у Републици Србији. Наведени примери судске праксе односе се на један посебан феномен неоправданог изостајања ученика са наставе, а тај феномен је посебно разрађен не само као правна, већ и социолошка појава. Изостајање са наставе се детектује као потенцијално висок друштвени проблем јер у таквим поступцима почињу прве манифестације асоцијалних облика понашања. Управо је зато врло похвално што правосудни систем оштро реагује на ову појаву и осуђује родитеље како би корективно утицали на децу по питању неоправданог изостајања. Дата је и анализа из које се види кад и под којим околностима ученици прибегавају бежању са наставе и неоправданом изостајању. Такође, указано је и на то где ученици проводе своје време у тренуцима кад неоправдано одсуствују са наставе.

Закључак рада је да су казнене одредбе Закона о основама система образовања и васпитања сврсисходне и неопходне, да дају гаран-

цију примене и имплементације одредби Закона и да дају добру основу правосудним органима да изричу казне за понашања која противречи Закону. Казнене одредбе обухватају понашања која директно или индиректно угрожавају образовни систем Републике Србије, као и интересе ученика у процесу образовања. Иновације у процесу кажњавања у систему образовања би могле бити усмерене у правцу поопштравања казnenих одредби, подизању свести о поштовању одредаба Закона о основама система образовања и васпитања и доследније примене ових одредби у судској пракси. Упркос чињеници да је у самом раду дат приказ судске праксе, не може се избећи утисак да судска пракса и није превише богата примерима, иако су случајеви кршења одредби Закона о основама система образовања и васпитања у пракси чести. Из медијских текстова можемо приметити да у пракси постоји еклатантно кршење одредби овог Закона, како од стране самих ученика, њихових родитеља, односно старатеља, тако и самих образовних институција и њихових одговорних лица. С обзиром на то, за очекивати је да је судска пракса богатија примерима. Међутим, закључак који се неминовно намеће је да постоји велика „тамна бројка“ неоткривених случајева кршења одредби Закона, те да многи случајеви кршења не угледају судски епилог и прођу некажњено.

ЛИТЕРАТУРА

- Антоновић, Р. „Казна као облик ограничавања слободе кретања“. У *Процес европских интеграција и регионална сарадња*, Ниш и Београд: Факултет за право, безбедност и менаџмент „Константин Велики“ и Универзитета „Унион Никола Тесла“, 2018.
- Bognar, L. i B. Bognar. „Kreativnost učitelja kao značajna kompetencija nastavnичке професије“. У *Kompetencije i kompetentnost učitelja*, uredio N. Babić, 421-428. Osijek i Kherson: Sveučilište J. J. Strossmayer - Filozofski fakultet i Kherson State University, 2007.
- Bouillet, D. i S. Uzelac. *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb, 2007.
- Буђевац, Н. *Психологија образовања за васпитаче*. Београд: Учитељски факултет, 2018.
- Вилић, Д. „Улога знања и образовања у савременом друштву“. *Политеиа* 8 (2014).
- Гиденс, Е. *Социологија*. Београд: Економски факултет, 2005.
- Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ број 88/2017, 27/2018, 10/2019, 27/2018, 6/2020 и 29/2021).
- Игњатовић, Ђ. *Право извршења кривичних санкција*. Београд: Правни факултет, 2010.
- Јевтић, Б. „Награда и казна – модификатори понашања и оријентације младих“. *Балканске синтезе* 3 (2017): 97-108.
- Kaplan, A., N. Čerkez i T. Vekić. *Izostajanje učenika sa nastave*. У *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*, uredile S. Kaljača i M. Nikolić,

247-258. Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2015.

Костадиновић, Д. „Управљање квалитетом образовања“. *Иновације у настави* 20, 1 (2007): 90-102.

MODERN EDUCATION MODELS AND PENAL MEASURES IN EDUCATION

Summary

According to the provisions of the Law on the Basics of the Education and Training System ("Official Gazette of RS" No. 88/2017, 27/2018, 10/2019, 27/2018, 6/2020 and 29/2021), chapter XII provides penal provisions, which refer to the violation of the provisions of this Law. The range of foreseen fines ranges from one hundred thousand to two million dinars. Penal provisions refer to offenses committed by educational institutions during the performance of their exemplary activities. In addition to the educational institution, the legal entity that receives the data for processing, as well as the parent or guardian of the child, can be punished. Finally, correctional facilities that take care of minors may also be subject to sanctions.

The aim of the penal provisions is to protect the basic values promoted by the Law, which are related to the education and upbringing of children and young people, the right to education and upbringing, the level of quality of education and upbringing and good outcomes of the educational and upbringing process. At the same time, the values proclaimed by the Constitution of the Republic of Serbia and other laws are protected, as well as the human and civil guarantees that are provided to every citizen of the Republic of Serbia.

Key words: education, punishment, child, parent, institution.

BALKAN SYNTHESSES

Journal for social issues, culture and regional development

Faculty of Philosophy, University of Niš

Vol. XII, Number 1

Niš, (2025)

Published by

Faculty of Philosophy

University of Niš

Niš, Ćirila i Metodija 2

Publisher

Natalija Jovanović, full profesor, Dean

Proofreading

Marija Šapić

Journal cover

Darko Jovanović

Page break

Darko Jovanović

Format

16 x 25 cm

Print

SVEN, Niš

Print run

20

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze

ISSN 2406 - 1190

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој
Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Година XII, број 1
Ниш, (2025)

Издавач

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу
Ниш, Ћирила и Методија 2

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура / коректура

Марија Шапић

Корице

Дарко Јовановић

Прелом

Дарко Јовановић

Формат

16 x 25 cm

Штампа

СВЕН, Ниш

Тираж

20 примерака

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze
ISSN 2406 - 1190

Издавачки центар
Филозофског факултета
Универзитета у Нишу

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3+94

БАЛКАНСКЕ синтезе : часопис за друштвена питања,
културу и регионални развој = Balkan syntheses : journal
for social issues, culture and regional development / главни и
одговорни уредник Љубиша Митровић. - Год. 1, бр. 1 (2014)- . -
Ниш : Филозофски факултет Универзитета у Нишу,
2014- (Ниш : Свен). - 24 cm

Полугодишње.

ISSN 2406-1190 = Балканске синтезе

COBISS.SR-ID 210639116